

SAJUNGININKAI IR (AR) PRIEŠAI: TAUTINIŲ MAŽUMŲ JVAIZDŽIAI LIETUVOS ŠAULIŲ SAJUNGOS, LATVIJOS AIZSARGI IR ESTIJOS KAITSELIIT IDEOLOGIJOSE

Hektoras Vitkus

ABSTRACT

This paper deals with concepts of images of ethnic minorities in the ideologies of the Lithuanian Riflemen's Union, the Latvian Aizsargi, and the Estonian Kaitseliit, with the aim of identifying factors that predetermined qualitative changes in these images in the different periods of activity of these paramilitary organisations. In addition, possible functions of the images of ethnic minorities in the ideologies of the Lithuanian, Latvian and Estonian riflemen are analysed. The study is based on the presumption that, in the ideologies of the Lithuanian Riflemen's Union, the Latvian Aizsargi and the Estonian Kaitseliit, the formation of the images of ethnic minorities in the different periods of activity of these organisations (the struggles for independence, the formation of the parliamentary system, authoritarian coups and presidential power, and national political crises) was predetermined by the practice of attaching ethnic groups to the relative camps of allies or foes, and by the policy of dividing ethnic minorities into groups of 'reliable' and 'unreliable'.

KEY WORDS: paramilitarism, Lithuanian Riflemen's Union, Aizsargi, Kaitseliit, ideology, images of ethnic minorities.

ANOTACIJA

Straipsnyje analizuojama tautinių mažumų įvaizdžių sampratos problema Lietuvos šaulių sąjungos, Latvijos *Aizsargi* ir Estijos *Kaitseliit* ideologijose, siekiant ištirti, kokie veiksniai lėmė tautinių mažumų įvaizdžių kokybinius pokyčius skirtingais minėtų paramilitarinių organizacijų veiklos periodais. Taip pat analizuojamos galimos tautinių mažumų įvaizdžių funkcijos Lietuvos, Latvijos ir Estijos šaulių ideologijose. Tyrime remiamasi nuostata, kad Lietuvos šaulių sąjungos, Latvijos *Aizsargi* ir Estijos *Kaitseliit* organizacijų ideologijose tautinių mažumų įvaizdžių formavimas(is) skirtingais minėtų paramilitarinių organizacijų veiklos (Nepriklausomybės kovų, parlamentinės sistemos kūrimo, autoritarinių perversmų ir prezidentinės valdžios, valstybių politinės krizės) periodais buvo nulemtas tautinių grupių priskyrimo sąlyginėms *sajungininkų* ir *priešų* kategorijoms praktikos ir tautinių mažumų skirstymo į „patikimųjų“ ir „nepatikimųjų“ grupes politikos.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: paramilitarizmas, Lietuvos šaulių sąjunga, *Aizsargi*, *Kaitseliit*, ideologija, tautinių mažumų įvaizdžiai.

Hektoras Vitkus, dr., research fellow, Klaipėda University, Institute of Baltic Region History and Archaeology, Herkaus Manto 84, LT-92294 Klaipėda, Lithuania. E-mail: hektoras.vitkus@gmail.com

Tautinių mažumų įvaizdžiai – vienas sudėtingiausių Lietuvos šaulių sąjungos, Latvijos *Aizsargi* (Gynėjai arba Kariniai gynėjai) ir Estijos *Kaitseliit* (Gynybos sąjungos) organizacijų, veikusių 1918–1940 m., ideologijų aspektų*. Lietuvos, Latvijos ir Estijos šaulių organizacijos buvo nepolitinės, tačiau jų ideologinės sistemos negalėjo funkcionuoti be „tautinio militarizmo“ sampratos, kuri savo ruožtu rėmėsi „karinės kultūros“ propagavimu, „karinio-ideologinio“ ugdymo bei „patriotinio-ideologinio“ auklėjimo imperatyvais¹. Lietuvos šaulių, Latvijos *Aizsargi* ir Estijos *Kaitseliit* požiūriu, kiekvienas tautietis privalėjo tapti „tautos kariu“, todėl vienu reikšmingiausių tiriamų organizacijų ideologinės veiklos leitmotyvų tapo „tautinio šauliškumo“, „karinio patriotizmo“ ir „tautiškos karybos“ propaganda². Minėtomis ideologemomis Lietuvos, Latvijos ir Estijos šauliai grindė siekus savo šalyse sukurti „tautos karių“ visuomenes³, į kurias turėjo įsilieti visi „titulinių“ tautų (tautų šeiminkinių) socialiniai, politiniai ir kultūriniai sluoksniai. Pastaroji koncepcija skatino Lietuvos šaulius, Latvijos aizsargius ir Estijos kaitselitus ideologiškai diferencijuoti kitų tautinių grupių atžvilgiu.

Probleminės gairės. Išskirtoji ypatybė nulėmė, kad Lietuvos, Latvijos ir Estijos šaulių organizacijų ideologų propaguoti „tautinio militarizmo“ ir „tautiškos karybos“ doktrinių įgyvendinimas visada buvo komplikotas. Tai buvo susiję su keliomis reikšmingomis aplinkybėmis. Pirmą, nors analizuojamos paramilitarinės organizacijos formavosi kaip nepolitinės visuomeninės (pilietinės) korporacijos, tačiau jų vertybinių orientacijų hierarchijos niekada nestokojo ideologemų, nukreiptų į „etninės politikos“ aktualijas (būtina įvertinti ir aplinkybę, kad tiriamos šaulių organizacijos aktyviai dalyvavo Lietuvos, Latvijos ir Estijos valstybių raidos istoriją 1918–1940 m. nulėmusiuose politiniuose įvykiuose). Galima teigti, kad ideologiniu požiūriu šios organizacijos reprezentavo (tai fiksuojama ir jų įstatuose bei vidaus statutuose⁴) leitmotyvą sukurti piliečio-tautiečio-kario tradiciją, atliepiančią modernios, „tautiško pilietiškumo“ principais organizuotos, valstybės viziją. Todėl pirmaisiais Lietuvos šaulių, Latvijos *Aizsargi* ir Estijos *Kaitseliit* veiklos metais šių organizacijų ideologiniuose diskursuose stengtasi etniškai skiriamų visuomenės grupių kriterijus gretinti su lojalumo valstybei

* Straipsnis parengtas įgyvendinant Lietuvos mokslo tarybos finansuojamą mokslininkų grupių projektą „Paramilitarinė organizacijų reikšmė valstybės gynybos sistemoje: Lietuvos šaulių sąjungos atvejis“ (sutarties Nr. MIP-001/2013).

¹ Lietuvos šaulių sąjunga. Propagandinė literatūra. Tautinio auklėjimo ir propagandos skyriaus paskaita Nr. 7. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas* (toliau – LCVA), fondas (toliau – f.) 561, apyrašas (toliau – ap. 5), byla (toliau – b.) 208, lapas (toliau – l.) 174. VIRZAS, E. Patriotismus un patriotiski pienākumi. In *Patriotiskā un morālā audzināšana. Grāmata tēvijas sargiem – armijai, aizsargiem un nākošiem karavīriem*. Rīga, 1929, lpp. 7–17. Kaitseliidu areng Eestis. *Kaitse Kodu*. 1925, Nr. 3, lk 79–83.

² Antano Graurogo kreipimasis į Lietuvos šaulių sąjungos Kultūros ir propagandos tarybos pirmininką A. Žmuidzinavičių, 1927 m. kovo 27 d. LCVA, f. 561, ap. 2, b. 559, l. 7–8ap.

³ LAPINŠ, K. *Latviešu Aizsargs. Viņa organizācija, pienākums un mērķis*. Rīga, 1934, lpp. 7.

⁴ *Lietuvos šaulių sąjungos vidaus tvarkos statutas*. Kaunas, 1925. *Kaitseliidu Kodukord*. Tallinn, 1934. LAO statusu un darbību regulējošie 1938. gada 19. marta noteikumi. In BUTULIS, I. *Sveiki, Aizsargi! Aizsargu organizācija Latvijas sabiedriskajā dzīvē 1919.–1940. gadā*. Rīga, 2011, lpp. 193–206.

bei angažavimosi patriotinėms vertybėms principais⁵. Taip palaikyta nuostata apie „karinio patriotizmo“ doktrinos atvirumą daugeliui tautinių mažumų grupių, negalintių pretenduoti į „tautų-šeimininkų“ statusą⁶. Situacija pasikeitė XX a. 3–4-uoju dešimtmečiais sustiprėjus etninio nacionalizmo tendencijoms, dariusioms įtaką ir Lietuvos šaulių, Latvijos *Aizsargi* bei Estijos *Kaitseliit* ideologijoms. Veikiant etninį nacionalizmą palaikančioms reikšmėms Lietuvos, Latvijos ir Estijos šaulių vertybinių orientacijų diskurse įsigalėjo predikatinės („savų“ ir „svetimų“ priešpriešinimo logika pagrįsti kategoriniai stereotipai ir kolektyviniai įvaizdžiai) strategijos etninių ir tautinių grupių atžvilgiu demonstravusios nuostatos. Pastaroji tendencija lietuvių, latvių ir estų šaulių organizacijų ideologijose tapo ypač pastebima po 1926 m. perversmo Lietuvoje ir po 1934 m. perversmų Latvijoje bei Estijoje įsigalėjus autoritariniam režimui. Minėtos organizacijos buvo įlietos į autoritarinio režimo inspiruotas Lietuvos, Latvijos ir Estijos „atitautinimo“ („lituanizacijos“, „letizacijos“ ir „estizacijos“) kampanijas, pabrėžiant šaulių, kaip judėjimo, vedančio „ginkluotą ir kultūrinę“ kovą ne tik su išorės (galimomis valstybėmis-agresorėmis bei jų „agentūra“), bet ir su vidaus (galimais „išdavikais“ bei „kenkėjais“) priešais⁷, vaidmenį. Išskirtoms eventualių priešų kategorijoms, kaip žinoma, neretai būdavo priskiriamos tautinių mažumų grupės, kurių lojalumu valstybei ir joje dominuoti siekiančiai „titulinei“ tautai neretai buvo abejojama. Tai lėmė ir šaulių, kaip „tautos karių“, sampratos pokyčius: laikytasi pozicijos, kad „tikrais tautos riteriais“ gali tapti tik „tautos-šeimininkės“ politinėms, socialinėms ir kultūrinėms aspiracijoms visiškai atsidavę šauliai. Tautinių mažumų samprata šiuo atveju atsidūrė ideologinėje kryžkelėje: vienos tautinių mažumų bendruomenės, atsižvelgiant į suvokimo apie jų ištikimybę valstybei ir „titulinei“ tautai ypatybes, buvo kategorizuojamos kaip šaulių *pagalbininkės* ir *sajungininkės*, kitos – kaip *priešai*. Taip vienu svarbiausių ideologinių leitmotyvų Lietuvos, Latvijos ir Estijos paramilitarinių organizacijų komunikacinėse terpėse tapo klausimas, kurios tautinių mažumų grupės galėjo būti vertinamos kaip patikimos ir lojalios, o kurios kaip keliančios potencialią grėsmę arba neabejotinai priešiškos. Pastarasis klausimas buvo ypač reikšmingas, nes skirtingais Lietuvos, Latvijos ir Estijos Respublikų raidos istorijos 1918–1940 m. laikotarpiais, ypač politinių (Išsivadavimo karų, vidaus kovų (1918–1922 m.), perversmų (1926 m. Lietuvoje ir 1934 m. – Latvijoje bei Estijoje)), socialinių bei ekonominių (1919–1923 ir 1929–1933 m. ūkio krizių) sukrėtimų periodais, lietuvių šauliams, latvių aizsargiams ir estų kaitselitams tapdavo aktualu apsibrėžti eventuales grėsmes ir galimų sąjungininkų paieškos erdvę.

⁵ MATUSAS, J. *Šaulių sąjungos istorija*. Sydney, 1966, p. 187–198. *Latvijas aizsargu satversmes projekts un Somijas, Igaunijas un Lietuvas aizsargu iekārtas noteikumi*. Rīga, 1925, lpp. 3–7.

⁶ CELMS, T. Valsts un sabiedrības attiecības. *Aizsargs*. 1938, Nr. 2, lpp. 89–97.

⁷ Lietuvos šauliai! *Trimtas*. 1926, Nr. 50, p. 1500–1502. KRODERS, A. Latviešu uzvaras neapstājas. *Aizsargs*. 1937, Nr. 5, lpp. 324–329. KATTENBERG, A. Konstantin Pāts Sōjāministrina. *Kaitse Kodu*, 1934, Nr. 4, lk 120–121.

Įvardytos tendencijos rodo, kad ideologinis lietuvių, latvių ir estų šaulių propaguotos „tautinio militarizmo“ koncepcijos santykis su tautinių mažumų „problema“ buvo nevienareikšmis. Šios problemos genezė neabejotinai sietina su analizuojamų paramilitarinių organizacijų lyderių ideologinėmis nuostatomis. Kaip žinoma, Lietuvos šaulių sąjungos vertybinių orientacijų ašimi tapo jos ideologijos pirmtako Vlado Putvinskio-Pūtvio deklaruoti programiniai teiginiai, kad „šauliai turi tapti užuomazga, iš kurios privalo rasti tautos nugarkaulis, į kurį galima būtų atsiremti ir taikos laiku, ir audrai besiantinant“, pabrėžiant, jog „Šaulių sąjungos uždavinys yra įnešti šauliškais rūbais apvilkta idėjinį tautinį riteriškumą“⁸. Panašiomis ideologinėmis nuostatomis savo organizacijų misiją motyvavo Latvijos *Aizsargi* organizacijos iniciatorius Kārlis Ulmanis⁹ ir ilgametis jos centrinio štabo ideologijos skyriaus viršininkas Alfredas Berzinis (*Alfrēds Bērziņš*), ne kartą pabrėžę, kad šauliai yra ne tik „tautos gynėjai“, bet ir „tautos kariai“, vykdytys „latvių tautos kultūros kėlimo ir patriotinio auklėjimo misijas“¹⁰. Vienas Estijos *Kaitseliit* organizacijos steigėjų ir jos įstatų autorių – generolas Johannesas Laidoneris bei ilgametis (1925–1940 m.) jos vadovas generolas majoras Johannesas Roska-Orasmaa laikėsi nuostatos, kad šauliškumas turi tapti neatskiriamu estų tautiškumo elementu¹¹. Taigi minėtieji „tautinio militarizmo“ koncepcijos atstovai Baltijos šalyse akcentavo ne tik paramilitarinę, bet ir tautiškai kultūriškai patriotinę šaulių veiklos reikšmę tautokūros procese. Lietuvos, Latvijos ir Estijos šaulių organizacijų su(si)kūrimo prielaidos buvo skirtingos (Lietuvos šaulių sąjunga 1919 m. įsteigta kaip pagalbinė organizacija Lietuvos kariuomenei, o Latvijos *Aizsargi* 1919 m. ir Estijos *Kaitseliit* 1918 m. buvo įsteigtos kaip Latvijos ir Estijos kariuomenių ašys ir ilgainiui tapo jų organizaciniu židiniu), tačiau jų ideologinės nuostatos tautinių mažumų atžvilgiu formavosi panašiomis sąlygomis: ideologiniai pagrindai susiformavo Didžiojo karo metais (1914–1918 m.) ir buvo conceptualizuoti Nepriklausomybės kovų (1918–1922 m.) ir pokario laikotarpiu pasireiškusių politinių, socialinių ir kultūrinių įtampų kontekstuose. Šios aplinkybės lėmė, kad tautinių mažumų vertinimai minėtų organizacijų ideologijose pasižymėjo ne tik analogijomis, bet ir esminiais skirtumais. Nesunku pastebėti, kad minėtiems Lietuvos, Latvijos ir Estijos šaulių organizacijų lyderiams buvo svarbu parodyti ne tik paramilitarinę, bet ir tautiškai kultūriškai patriotinę šaulių veiklos reikšmę. Šauliškumas, jų nuomone, turėjo atskleisti tautiškumo puoselėjimo aspiracijas¹², todėl šiuo požiūriu tautinių mažumų „problemos“ samprata nebuvo antraeilis aspektas.

⁸ Rondonanskis. Šaulių generis. *Trimitas*, 1929, Nr. 13, p. 203–204. MANTAUTAS, A. Vaidievtis. Vladas Pūtvis kaip tautos ideologas. *Aidai*, 1973, Nr. 10, p. 452–455.

⁹ VIRZA, E. *Kārlis Ulmanis. Monogrāfija*. Kopenhavn, 1955, lpp. 56.

¹⁰ BĒRZIŅŠ, A. *Aizsargu organizācija desimt gados*. Rīga, 1929, lpp. 5.

¹¹ *Ünihe Tahe. Pilguheit Kaitseliidu minevikku 1925–1940*. Koo. T LÄÄN. Tallin, 2012, lk 163. H. L. Kaitse kodu! *Kaitse Kodu*, 1925, Nr. 1, lk 4–5.

¹² PUTVYS-PUTVINSKIS, VI. *Jo gyvenimas ir parinktieji raštai*. T. II. *Ideologiniai ir publicistiniai raštai*. Kaunas, 1933, p. 101–103. BUTULIS, I. *Sveiki, Aizsargi!* lpp. 100–113.

Tikslas ir objektas. Aktualizuotos aplinkybės skatina ištirti: 1) kokie išoriniai ir vidiniai veiksniai lėmė tautinių grupių įvaizdžių formavimą(si) Lietuvos šaulių sąjungos, Latvijos *Aizsargi* ir Estijos *Kaitseliit* organizacijų ideologinėse terpėse ir 2) kokias tautinių grupių įvaizdžių panaudos galimybes taikė Lietuvos, Latvijos ir Estijos šaulių organizacijos savo ideologinių sistemų formavimui bei palaikymui. Iš tokio tyrimo tikslo atsiranda ir darbo objektas – predikatinės nuostatos, kurių pagrindu Lietuvos, Latvijos ir Estijos šaulių organizacijų ideologijose formavosi ir buvo formuojami tautinių mažumų įvaizdžiai bei juos eksplikuojančios semantinės reikšmės.

Tyrimo metodai. Tautinių mažumų įvaizdžio fenomenas tyrime reflektuojamas kaip Lietuvos šaulių sąjungos, Latvijos *Aizsargi* bei Estijos *Kaitseliit* organizacijų, veikusių 1918–1940 m., ideologinių diskursų elementas, reiškėsis etnines, politines, socialines ir kultūrines „priešiškumo“ arba „draugiškumo“ ypatybes apibrėžiančiais kategoriniais stereotipais. Šio tyrimo atramine pozicija tampa vadinamoji įvaizdžių teorija, teigianti, kad tautiniai įvaizdžiai išsiskiria savita, ideologinių dispozicijų sukonstruota semantine struktūra ir skirtingo lygmens reikšmėmis, kurių indoktrinaciją kolektyviniuose diskursuose bei viešo bendravimo terpėje lemia ne tik politinės, socialinės arba kultūrinės įtampos, bet ir socialinės-psichologinės ypatybės¹³. Šiuo požiūriu tautinių mažumų įvaizdžio samprata reflektuojama kaip tam tikrų specifinių ideologinių nuostatų plėtinys etnine dimensija paženklintame politinių, socialinių ir kultūrinių santykių lygmenyje.

Siekiant nustatyti 1918–1940 m. Lietuvos, Latvijos ir Estijos šaulių ideologinėse sistemose cirkuliavusių nuostatų apie tautinių mažumų grupes turinį, buvo analizuojama istoriografija, tyrinėjanti paramilitarinių organizacijų veiklos Baltijos šalyse tarpukariu problematiką, ir ideologiniai tekstai periodiniuose analizuojamų paramilitarinių organizacijų leidiniuose „Trimitas“, „Aizsargs“, „Aizsargu gada gramata“ ir „Kaitse Kodu“. Lietuvos šaulių sąjungos ideologinių nuostatų tautinių mažumų atvejams atskleisti remtasi šios organizacijos centrinės vadovybės, skyrių, rinktinių ir būrių nutarimais, aplinkraščiais, atsišaukimais, stenogramomis, protokolais bei kitokiais dokumentais, saugomais Lietuvos centrinio valstybės archyvo 561-ajame fonde. Minėtų šaltinių analizėje remtasi aiškinamuoju-interpretaciniu (hermeneutiniu) metodu, esminį dėmesį teikiant Lietuvos šaulių sąjungos, Latvijos *Aizsargi* ir Estijos *Kaitseliit* ideologiniuose diskursuose platintoms konkrečių tautinių (lenkų, vokiečių, žydų, rusų, švedų ir kitų) grupių charakterizavimo „priešais“ arba „sajungininkais“ kategorijoms. Šiuo požiūriu ypač svarbus tyrimo aspektas buvo semantinė terminų, sąvokų ir simbolinių reikšmių, kuriomis tautinių mažumų atžvilgiu buvo operuojama Lietuvos šaulių sąjungos, Latvijos *Aizsargi* ir Estijos *Kaitseliit* ideologiniuose tekstuose, analizė. Pastaroji prieiga leidžia nustatyti minėtų paramilitarinių organizacijų ideologijose naudotų tautinių grupių įvaizdžių genezės formavimo(si) ypatybes ir kaitą.

¹³ POTTER, J.; WETHERELL, M. *Discourse and Social Psychology: Beyond Attitudes and Behaviour*. London, 1987, p. 139–141.

Kita vertus, tokia analizė įgalina geriau suvokti, kokios įvairių tautinių grupių įvaizdžių tendencijos buvo būdingos sociokultūrinėms terpėms, kuriose funkcionavo Lietuvos šaulių sąjungos, Latvijos *Aizsargi* ir Estijos *Kaitseliit* organizacijų ideologiniai diskursai.

Istoriografinės inspiracijos. Tautinių mažumų įvaizdžių formavimo(si) Lietuvos šaulių sąjungos, Latvijos *Aizsargi* ir Estijos *Kaitseliit* organizacijų ideologijose problematika istoriografijoje nėra išsamiau tyrinėta. Galima teigti, kad absoliučioje daugumoje tyrimų, nagrinėjančių minėtų organizacijų ideologinių pažiūrų genezę tarpukariu, aktualizuojami tik fragmentiški tautinių mažumų įvaizdžių aspektai. Vis dėlto šiandieniu laikotarpiu daugėja tyrimų, kuriuose analizuojamos įvairios tautinių grupių įvaizdžių kaitos lietuvių, latvių ir estų šaulių ideologiniuose diskursuose versijos. Pavyzdžiui, Ėriko Jėkabsono, Aivaras Strangos, Meeliso Maripuu, Antono Weiss-Wendto ir Vyganto Vareikio darbuose¹⁴ pažymima, kad Lietuvos šaulių sąjungos, Latvijos *Aizsargi* ir Estijos *Kaitseliit* ideologijose tautinių mažumų įvaizdžiai galėjo funkcionuoti ne tik kaip įtampos tarp etniškai diferencijuotų visuomenės grupių didinimo (*priešų* įvaizdžio formavimo atveju) atspindys, bet ir kaip tam tikra ideologinė priemonė, skirta tarpetniniams santykiams normalizuoti (*sąjungininkų* įvaizdžio formavimo atveju)¹⁵. Kiekvienu konkrečiu atveju lemiamą vaidmenį vaidino realiai susiklosčiusi politinė, socialinė ir ekonominė situacija, lėmusi teigiamų arba neigiamų nuostatų vienos arba kitos tautinės grupės atžvilgiu įsivyravimą. Kita vertus, daugelyje tyrimų (pvz., E. Jėkabsono, Ilgvaro Butulio) svarstomas ir galimas alternatyvus tautinių grupių įvaizdžių kaitos analizuojamų paramilitarinių organizacijų ideologijose scenarijus: tautinių mažumų įvaizdžiai galėjo būti pasitelkiami dėl strategijos pripažinti etniškai pasidalinusias visuomenės grupes lygiaverčiais politinės ir sociokultūrinės sistemos subjektais. Tokiu atveju buvo siekiama palaikyti visoms visuomenės grupėms bendrą politinių (saugios valstybės) ir socialinių (darnios visuomenės) siekinių diskursą¹⁶. Minėtų istoriografinių tendencijų kontekste galima apibrėžti ir šio tyrimo aktualumą, vertinant jį kaip bandymą verifikuoti tezę, teigiančią, kad Lietuvos šaulių sąjungos, Latvijos *Aizsargi* ir Estijos *Kaitseliit* ideologinėse sistemose reikšmingiausiu tautinių mažumų įvaizdžių formavimo(si) aspektu buvo pilietinės konsolidacijos, ruošiant visuomenę bendrai šalies gynybai, imperatyvas. Remiantis juo, skirtingos tautinės mažumos minėtų organizacijų ideologiniuose diskursuose buvo vertinamos ne tik atsižvelgiant į tam tikras realias (kalba, religija, papročiai) tautinių grupių identifikavimo ypatybes bei apriorinius jų sociokultūrinės specifikos (religiniai, kultūriniai ir socialiniai stereotipai) žymenis, bet

¹⁴ JĖKABSONS, Ė. *Aizmirstie karavīri – ebreji Latvijas armijā 1918.–1940. gadā*. Rīga, 2013. STRANGA, A. *Ebreji un diktatūras Baltijā (1926–1940)*. Rīga, 2002. MARIPUU, M. Execution of Estonian Jews in Local Detention Institutions in 1941–42. In *Estonia 1940–1945: Reports of the Estonian International Commission for the Investigation of Crimes Against Humanity*. Eds. T. HIIO, M. MARIPUU, I. PAAVLE. Tallin, 2005, p. 651–661. WEISS-WENDT, A. *Murder without Hatred: Estonians and the Holocaust*. Syracuse, New York, 2009. VAREIKIS, V. Šaulių sąjunga, lenkai, žydai: LŠS ideologijos ir propagandos bruožai. In *Lietuvos šaulių sąjungos istorijos fragmentai*. 2002 m. kovo 7 d. konferencijos pranešimų medžiaga. Kaunas, 2002, p. 135–136.

¹⁵ BUTULIS, I. *Sveiki, Aizsargi!* lpp. 113.

¹⁶ JĖKABSONS, Ė. Op. cit., lpp. 12–13. BUTULIS, I. *Sveiki, Aizsargi!* lpp. 157.

ir bandant panaudoti minėtas komplementarines reikšmes galimam konkrečių tautinių mažumų grupių priskyrimui „sajungininkų“ arba „priešų“ kategorijoms.

Tautinių mažumų įvaizdžių formavimo(si) prielaidos Lietuvos šaulių sąjungos, Latvijos *Aizsargi* ir Estijos *Kaitseliit* ideologijose

Tautinių mažumų įvaizdžių tapimo Lietuvos šaulių sąjungos, Latvijos *Aizsargi* ir Estijos *Kaitseliit* judėjimų ideologinių sistemų objektu procesą lėmė minėtų organizacijų kūrimo(si) Baltijos šalių valstybingumo įtvirtinimo metais tendencijos. Šiuo požiūriu esminga buvo tai, kad Lietuvos šaulių sąjunga, Latvijos *Aizsargi* ir Estijos *Kaitseliit* organizacijos formavosi kaip savanoriškos pilietinės savignos draugovės, turėjusios vykdyti policines (milicijos) ir ginkluotos savignos funkcijas¹⁷, tačiau neretai (pvz., Nepriklausomybės kovų laikotarpiu Latvijoje ir Estijoje 1918–1922 m. bei Lietuvoje 1918–1923 m.) šios organizacijos vykdė ir tam tikras karines užduotis, todėl Lietuvos, Latvijos ir Estijos visuomeniniuose diskursuose jos buvo suvokiamos kaip reikšminga karinė jėga¹⁸. Pastarosios aplinkybės lėmė, kad pirmaisiais veiklos metais (1918–1925 m.) pagrindinį vaidmenį Lietuvos šaulių sąjungos, Latvijos *Aizsargi* ir Estijos *Kaitseliit* ideologinių nuostatų hierarchijoje vaidino karinio turinio imperatyvai bei visuomenės mobilizavimo(si) „bendrai kovai“ leitmotyvai. Tačiau pirmaisiais veiklos metais Lietuvos, Latvijos ir Estijos šaulių ideologijose ne mažiau nei kariniai reikšmingų imperatyvų vaidmenį vaidino ir etniniai motyvai. Pavyzdžiui, jau 1919 m. *Aizsargi* Latvijos visuomeninėje komunikacijoje buvo įvardijama kaip „latvių tautos kariuomenė“, pabrėžiant, kad jos uždaviniai yra susiję ne tik su karo veiksmis, bet ir su „priešišškai nusistačiusių elementų išaiškinimu ir jų žalingos veiklos apribojimu“¹⁹. Politinis bei socialinis Išsivadavimo kovų Latvijoje kontekstas nulėmė, kad minėtais „priešišškai nusistačiusiais elementais“ *Aizsargi* aplinkoje neretai būdavo suvokiamos tautinių mažumų grupės, kurioms buvo adresuojami įtarimai tiesiogine arba netiesiogine parama išorės ir vidaus priešams. Kita vertus, išskirtuoju periodu ne tik latvių *Aizsargi*, bet ir lietuvių bei estų paramilitarinės organizacijos vadovavosi ne tiek rezervuotos laikysenos tautinių mažumų atžvilgiu nuostatomis, kiek jų galimo pasitelkimo „bendram tikslui“ (teritorijos „nuraminimo“, valstybingumo įtvirtinimo) idėjomis. Lietuvos šaulių sąjungos, Latvijos *Aizsargi* ir Estijos *Kaitseliit* veikla susidūrė su politiškai įtempta Nepriklausomybės kovų ir pilietinės kolizijos (Latvijos ir Estijos atvejais) situacija, kuri lėmė etniškai motyvuotus neramumus. Pastaroji realija

¹⁷ MATUSAS, J. Op. cit., p. 1–3; BUTULIS, I. *Sveiki, Aizsargi!* lpp. 20–31.

¹⁸ Lietuvos šaulių sąjungos skyrių atstovų suvažiavimo protokolas, 1920 m. vasario 15 d. LCVA, f. 561, ap. 2, b. 46, l. 22–28 ap.; BUTULIS, I. *Sveiki, Aizsargi!* lpp. 26–27; PETROV, L. Konkreetseid jooni koostöö võimalustest kaitseliiduga. *Kaitse Kodu*, 1925, Nr. 1, lk 17–19.

¹⁹ BUTULIS, I. *Sveiki, Aizsargi!* lpp. 20–21.

skatino minėtas paramilitarines organizacijas ideologiškai laviruoti, vengiant neapdairaus etninių santykių aštrinio. Kita vertus, įvardytos tendencijos leidžia teigti, kad pirmuoju Lietuvos, Latvijos ir Estijos šaulių organizacijų aktyvios veiklos periodu (1918–1923 m.) aktualizavosi esminiai ideologinio „mąstymo tautomis“ žymenys. Minėtos organizacijos siekė reprezentuoti save istoriškai reikšmingų įvykių (Išsivadavimo kovų, pilietinio karo) subjektais Lietuvos, Latvijos ir Estijos valstybingumo įtvirtinimo procesuose²⁰. Pastaroji intencija sukūrė pagrindus mesianistiniams motyvams („jeigu ne mes, tada kas?“²¹) įsitvirtinti minėtų paramilitarinių organizacijų ideologijoje, o jie savo ruožtu lėmė ir nuostatų tautinių mažumų atžvilgiu pokyčius. Lietuvos, Latvijos ir Estijos šauliai reprezentavosi esantys „tautos vedliais, lemiamu metu galinčiais imtis vadovaujančio vaidmens“²², todėl lietuvių šauliai, latvių aizsargiai ir estų kaitseleitai turėjo būti vertinami kaip „rinktinis tautos kontingentas“²³. Pastaroji logika atitiko analizuojamų tendencijų požiūriu esminį etnocentristinio nacionalizmo postulata, teigiantį, kad „tikrąją valstybės šeiminingę tampa tauta, pademonstravusi jėgą“²⁴. Net „geriausia diplomatija yra bejėgė, jeigu užpakalyje jos nestovi jėga“²⁵, 1920 m. buvo kategoriškai konstatuojama Lietuvos šaulių sąjungos oficioze „Trimitas“. Analogiškais nuostatomis buvo vadovaujama ir Latvijos *Aizsargi* bei Estijos *Kaitseleit* ideologiniuose diskursuose, pabrėžiant, kad „militarinės konsolidacijos prioritetą turi priklausyti tautai šeiminingei, kurios pirmenybę turinčios pripažinti kitos valstybėje gyvenančios tautos“²⁶. Galima teigti, kad taip klostėsi prielaidos formuoti ideologiniam diskursui, kuriame tautinių mažumų įvaizdžių formavimas(is) buvo paremtas „priešų“ ir „sąjungininkų“ takoskyrą įtvirtinančių reikšmių pagrindu.

Analizuojamos problematikos požiūriu ne mažiau aktualu pabrėžti, kad Lietuvos, Latvijos ir Estijos valstybingumo įtvirtinimo bei politinės valdžios sistemų stabilizavimo(si) jose laikotarpiu (1923–1935 m.) lietuvių, latvių ir estų šaulių ideologiniuose diskursuose įsivyravo ideologemos, palaikančios romantizuotą „tautinio militarizmo“ sampratą. Esminga tai, kad pastaruoju periodu įsitvirtino esminiai „šaulio-tautos kario“ sampratos metmenys, lėmę kritišką požiūrį į tautinių mažumų grupių dalyvavimą „tautos sušaulinimo“ politikoje. Vienas svarbiausių tokios tendencijos aspektų buvo nuostata, kad „tautos kariais“ gali tapti tik „tautos šeiminingės“ atstovai, kitoms, lojalumą pademonstravusioms, tautinėms grupėms numatant „pagalbininkų“ arba „sąjungininkų“ (pagalbininkų ir rėmėjų) vaidmenį. „Svetimtaučiai – svečiai. Svečiams duodamas paprastai šeiminingų namuose tik pata-

²⁰ PUTVYS-PUTVINSKIS, V. Op. cit., p. 110–114; VIRZA, E. Tautos varonis – pulkvedis Oskars Kalpaks. *Latvijas atbrīvotāju un aizsargu gada grāmata 1928 gadam*. Rīga, 1928, lpp. 55–60.

²¹ F. G. Aizsargu nodāju vēsturisks apskats. *Aizsargu gada grāmata 1925. gadam*. Rīga, 1925, lpp. 54.

²² BUTULIS, I. *Sveiki, Aizsargi!* lpp. 20–25.

²³ TŌNISON, J. Rahvusliku julgeoleku mõte ja vaimustatud isamaa-armastus. *Kaitse Kodu*, 1925, Nr. 4, lk 125–126.

²⁴ PUTVYS-PUTVINSKIS, V. Op. cit., p. 86–88.

²⁵ Lietuvos šaulių uždaviniai. *Trimitas*, 1920, Nr. 1, p. 5.

²⁶ VIRZA, E. Latvijas aizsargiem. *Latvijas aizsargu un atbrīvotāju gada grāmata 1929. gadam*. Rīga, 1929, lpp. 49–50.

riamasis balsas, ir dori svečiai, paprastai, tuo visiškai tenkinasi“, – 1923 m. tvirtino vienas ryškiausių Lietuvos šaulių sąjungos ideologinių lyderių Vladas Putvinskis-Putvys²⁷. Tiriamų paramilitarinių organizacijų lyderiai pripažino pozityvų kai kurių tautinių mažumų vaidmenį savo valstybių organizavimo laikotarpiu, tačiau minėtoji nuostata palaikė įsitikinimą, kad tautinių mažumų atstovai negalintys tapti „rinktiniais šauliais“²⁸. Pastarosios diferenciacijos tendencijos sustiprėjo politinės sistemos destabilizacijos ir valstybinių krizių laikotarpiu (1934–1940 m.), kai Lietuvos, Latvijos ir Estijos „titulinių“ tautų diskursuose pradėjo dominuoti ginties imperatyvai (pvz., „buvimo kariškai pasiruošus“ ideologema bei svarstymai apie „tautos karių“ reikšmę būsimame kare²⁹), susiję su „išorės“ ir „vidaus“ priešų identifikavimo tendencijomis. Išskirtuoju laikotarpiu tautinių mažumų įvaizdžių sampratos Lietuvos šaulių, Latvijos *Aizsargi* ir Estijos *Kaitseliit* ideologiniuose diskursuose patyrė esminių pokyčių, susijusių su negatyvių ir priešiškių tautinių stereotipų įsigalėjimu. 1918–1934 m. laikotarpiu Lietuvos, Latvijos ir Estijos šaulių ideologiniuose tekstuose vyravusius tautinių mažumų vertinimo ištikimybės „tituline“ tautai ir valstybei kriterijus 1935 m. pradėjo keisti tautinių mažumų kaip potencialių „vidaus priešų“ ir eventualios „išorės priešų agentūros“ įvaizdžių elementai.

Apibūdintos Lietuvos šaulių sąjungos, Latvijos *Aizsargi* ir Estijos *Kaitseliit* ideologijų kaitos tendencijos buvo reikšmingos ne tik šių organizacijų moralinio ir psichologinio konteksto požiūriu. Iki 1940 m. kiekviena iš tiriamų paramilitarinių organizacijų turėjo daugiau kaip 60 tūkst. narių. Per du aktyvios veiklos dešimtmečius šios organizacijos suformavo savitas ideologines sistemas, artimas savų valstybių vidaus ir išorės politikos tikslams. Kita vertus, analizuojamos paramilitarinės organizacijos reikšmingai prisidėjo prie visuomeniškai reikšmingų vertybinių (šauliškumu pagrįstas patriotizmas) nuostatų formavimo ir bendruomeninės tapatybės (etninis nacionalizmas) palaikymo politikos. Pastarosios aplinkybės lėmė, kad Lietuvos, Latvijos ir Estijos šaulių organizacijos tapo visuomeniškai įtakingomis grupėmis, formavusiomis joms simpatizavusios visuomenės dalies pažiūras. Šiuo požiūriu ne mažiau svarbus momentas buvo tai, kad Lietuvos šaulių sąjungos, Latvijos *Aizsargi* ir Estijos *Kaitseliit* ideologijas mobilizuojančių vertybių sistemos buvo maitinamos etninio nacionalizmo kategorijomis, todėl jų moralinėse doktrinos ypač reikšmingą vaidmenį vaidino etniniai simboliai bei tautiniai stereotipai, kurie lėmė tautinių mažumų įvaizdžių turinį. Minėti semantiniai elementai ilgainiui susiliejo su lietuvių šaulių, latvių aizsargių ir estų kaitselių ideologiniuose diskursuose propaguota „tautinio militarizmo“ koncepcija, kurios svarbiausias elementas buvo „tautiečių pavertimo piliečiais kariais“ idėja³⁰. Galima teigti, kad pastaroji idėja Lietuvos šaulių sąjungos, Latvijos *Aizsargi*

²⁷ PUTVYS-PUTVINSKIS, V. Op. cit., p. 81.

²⁸ JOKUBAUSKAS, V. „Vieni vieni“: šaulių rengimas partizaniniam karui 1924–1930 m. Lietuvoje. *Istorija*, 2012, t. 86, Nr. 2, p. 17.

²⁹ KIVIRÄHK, A. Läbi võitluste võidule. *Kaitse Kodu*, 1936, Nr. 5–6, lk 135–137.

³⁰ Valsts ka ipatnejs sabiedrības veids. *Aizsargs*, 1937, Nr. 5, lpp. 335–245.

ir Estijos *Kaitseliit* organizacijų ideologijose atliko „kultūrinės misijos“, lėmusias jų sąveikos su visuomenine aplinka gaires, funkciją. 1936 m. Lietuvos šaulių sąjungos visuotinio suvažiavimo metu Lietuvos Respublikos prezidentas Antanas Smetona pabrėžė, kad Šaulių sąjunga turi dvigubą tikslą – dirbti „krašto saugumo ir tautišką kultūros darbą“³¹. Manytina, perteikta nuostata atskleidžia „tautinio militarizmo“ idėjos esmę, kuri istoriko Tomo Balkelio nuomone, rėmėsi ir integracijos politika, reikalavusia ne tik daugiau karių, bet ir siekusia pakeisti vietinę politiką bei tapatybes³². Tačiau integracine politika paremtas tautokūros procesas, kuriam daryti įtaką siekė minėtos paramilitarinės organizacijos, buvo neįmanomas be dezintegracinės politikos tendencijų. Lietuvių, latvių ir estų visuomenės, kurios formavosi „titulinių“ tautų dominavimo valstybėje principu, neišvengiamai susidūrė su diferencijavimosi kitų tautinių bei etninių grupių atžvilgiu poreikiu. Šio klausimo aktualumas suponavo esminius tautinių mažumų problemos sampratos Lietuvos šaulių sąjungos, Latvijos *Aizsargi* ir Estijos *Kaitseliit* organizacijų ideologijose sprendinius, kurie istoriografijoje kol kas nėra plačiau analizuoti.

Remiantis klasikine įvaizdžių teorija, etninės, politinės, socialinės ir kultūrinės nuostatos tautinių mažumų atžvilgiu pirmiausia yra ideologiškai konceptualizuojamos ir įsimbolinamos³³. Tautiniai įvaizdžiai yra ženklinės (semantinės) prigimties, todėl kiekvienas įvaizdį įprasminantis simbolis žymi ne konkretų objektą, bet tam tikrai grupei aprioriškai priskiriamas ypatybės. 1918–1940 m. Baltijos šalyse veikusių paramilitarinių organizacijų eskaluotų ideologinių preferencijų požiūriu, tokiomis ypatybėmis išsiskyrė realių arba eventualių „pagalbininkų“ arba „priešų“ įvaizdžius formuojančios ir palaikančios reikšmės. Pavyzdžiui, kaip žinoma, Lietuvos šaulių sąjungos ideologijoje „išorinio“ ir „vidinio“ priešų reikšmė ilgainiui buvo perkelta lenkų tautinei grupei³⁴, ir šiuo atveju galima pritarti istoriografijoje ne kartą išreikštai nuomonei, kad lietuvių šauliai tarpukariu suformavo savitą antilenkiškumo doktrinos versiją³⁵. Tuo tarpu Latvijos *Aizsargi* ideologinėje sistemoje „vidaus“ ir „išorės“ priešų reikšmėmis dažniausiai ekvilibruota konstruojant tautinės vokiečių grupės kolektyvinį įvaizdį³⁶. Toks vertinimas buvo nulemtas suvokimo apie vokiečių politinį, socialinį ir kultūrinį dominavimą, kuris buvo nukreiptas prieš latvių tautokūros intencijas. Aktualizuojant minimo ideologinio konstrukto vaidmenį Estijos *Kaitseliit* ideologinių nuostatų kontekste, neabejotinai reikia išskirti ne tik vokiečių, bet ir švedų tautinių grupių įvaiz-

³¹ MATUSAS, J. Op. cit., p. 188.

³² BALKELIS, T. Piliėčiai kareiviai: paramilitariniai judėjimai Baltijos šalyse po Pirmojo pasaulinio karo. In *Karas taikos metu: paramilitarizmas po Pirmojo pasaulinio karo 1917–1923 m.* Sud. R. GERWARTH, J. HORNE, Vilnius, 2013, p. 155.

³³ BANDUCCI, S. A.; DONOVAN, T.; KARP, J. A. Minority Representation, Empowerment, and Participation. *The Journal of Politics*, 2004, Vol. 66, No. 2, p. 534–556.

³⁴ VAREIKIS, V. Pasienio incidentai. Lietuvos šaulių partizaninė veikla. *Darbai ir dienos*, 2004, t. 40, p. 109–128.

³⁵ Ibid., p. 115.

³⁶ DRIBINS, L.; SPĀRĪTIS, O. *Vācieši Latvijā*. Rīga, 2000, lpp. 67–73.

džius³⁷. Ir vokiečių, ir švedų bendruomenės estų viešo bendravimo terpėje pirmaisiais Estijos Respublikos gyvavimo metais buvo vertinamos ganėtinai negatyviai dėl joms inkriminuotų interesų „išsaugoti privilegijuotą socialinę padėtį“³⁸. Reikšminis minėtų tautinių grupių įvaizdžių turinys lietuvių, latvių ir estų šaulių ideologijose buvo nulemtas konkrečių situacijų (vad. Nepriklausomybės kovų, pokario geopolitinių ir politinių konfliktų, socialinių ir kultūrinių santykių įtampų) ir diskurso formuotojų bei dalyvių interesų ir vidinių aspiracijų. Todėl kiekvienu konkrečiu atveju tautiniai įvaizdžiai minėtų organizacijų ideologinėse sistemoje funkcionavo kaip reikšminiai imperatyvai, tam tikromis simbolinėmis prasmėmis apibrėžiantys kiekvienai konkrečiai tautinei grupei priskiriamas kokybes ir elgsenos ypatybes. Pavyzdžiui, Latvijos *Aizsargi* ideologiniame diskurse vokiečių grupė dažniausiai buvo apibrėžiama kaip „politiškai nepatikima“, „kultūriškai rafinuota“ ir „ekonomiškai galinga“³⁹. Taip pat laikytasi nuostatos, kad Latvijos vokiečiai „geba manipuliuoti kitomis tautomis“, todėl „jiems nesunku kitiems primesti savo kultūrą“ ir taip „prisitaikyti prie kintančių politinių situacijų“⁴⁰. Todėl *Aizsargi* ideologiniame diskurse vokiečiai vertinti kaip „lygiaverčiai“ arba „net pranašesni“⁴¹ politinės ir ideologinės kovos priešininkai. Neabejotina, kad tokias nuostatas lėmė ir faktinė situacija. Iki 1934 m. perversmo Latvijos vokiečių tautinė grupė bendrame tautinių mažumų bendruomenių kontekste išsiskyrė plačiausiu visuomeninių (nepolitinių) organizacijų tinklu bei kultūrinės veiklos iniciatyvomis. Platų (daugiausia religinių bei paramos) organizacijų tinklą Latvijoje turėjo ir kitos tautinės grupės, pvz., žydų, rusų (Latvijoje ir Estijoje vadintų „didžiarusiais“), baltarusių, ukrainiečių (vad. „mažarusiais“), lenkų, estų ir lietuvių bendruomenės, tačiau šios grupės *Aizsargi* ideologiniame diskurse dažniausiai buvo apibūdinamos kaip reikšmingi tarpetninių santykių subjektai ir tik kraštutinių įtampų situacijose – kaip „konkurentai“ ir ideologiniai „priešai“⁴². Po 1934 m. perversmo (pradėjus naikinti kultūrinės autonomijos teisę tautinėms mažumoms) „priešo“ įvaizdžio ypatybės Latvijos *Aizsargi* organizacijos ideologiniame diskurse pradėtos priskirti žydams, inkriminuojant pastarajai tautinei grupei ne tik „simpatijas komunistinei ideologijai“ bei „bolševikinei sistemai“, bet ir „įsigalėjimą ekonomikoje“⁴³. Manytina, *Aizsargi* ideologinio diskurso formuotojams imponavo galimybė ekvilibruoti žydų tautinės grupės kaip „saugaus priešo“ (kontroliuojamo ir negalinčio atsakyti adekvačiomis priemonėmis) įvaizdžiu. Tačiau negatyvios žydų įvaizdžio konotacijos nuo vokiečių įvaizdžio *Aizsargi* ideologijoje skyrėsi tuo, kad žydų kolektyviniame įvaizdyje dominavo politinio arba socialinio „pa-

³⁷ ИЛЬМЪЯРБЪ, М. Эстония и Швеция в межвоенный период (1919–1940). In *Балтия в контексте Северного пространства. От Средневековья до 40-х годов XX века*. Ред. Е. НАЗАРОВА. Москва, 2009, с. 147–176.

³⁸ Ibid., с. 169.

³⁹ DRIBINS, L.; SPĀRĪTIS, O. Op. cit., lpp. 67–73.

⁴⁰ Ibid., lpp. 69.

⁴¹ Ibid.

⁴² *Nacionālās un etniskās grupas Latvijā*. Sas. L. DRIBINS. Rīga, 1996, lpp. 5–10.

⁴³ STRANGA, A. *Ebreji un diktatūras Baltijā*, lpp. 191–224.

vojaus“ akcentai, tuo tarpu vokiečių grupei buvo priskiriama „grėsmės latvių tautos kultūrai“⁴⁴ veiksnio ypatybė.

Reikia pažymėti, kad analogiškos nuostatos dominavo ir Estijos *Kaitseliit* ideologijoje vokiečių ir švedų tautinių grupių atžvilgiu⁴⁵. *Kaitseliit* organizacijos ideologiniame diskurse pastarosios grupės buvo pateikiamos ne tik kaip politinio bei socialinio „pavojaus“, bet ir kaip „kultūrinės grėsmės“ estų tautinėms aspiracijoms šaltinis. Tuo tarpu žydų tautinė grupė *Kaitseliit* ideologiniuose tekstuose reprezentuota daugiausia kaip socialines įtampas inspiruojantis „veiksny“⁴⁶. Tiek *Aizsargi*, tiek ir *Kaitseliit* ideologiniuose tekstuose dominuoja nuogaštavimai dėl vokiečių (Latvijos ir Estijos atvejais) ir švedų (Estijos atveju) tradicijų įtakos „titulinių“ tautų kultūrai. Todėl *Kaitseliit* ir *Aizsargi* ideologinio diskurso formuotojai stengėsi pabrėžti „svetimų papročių“ atsisakymo ir „savų“ tautinių tradicijų kūrimo ir puoselėjimo būtinybę⁴⁷. Minėta nuostata palietė ir vieną svarbiausių tautinės kolektyvinės tapatybės elementų – kalbos komponentą. Tiek *Aizsargi*, tiek ir *Kaitseliit* ideologiniuose diskursuose įsivyravo imperatyvai „kovoti su svetimųjų [vokiečių, švedų, rusų – *aut.*] primestomis kalbinėmis svetimybėmis“ ir „nepriimti svetimųjų sukurtos literatūros kaip savos“⁴⁸. Šiuo aspektu ypač aktualiai *Kaitseliit* deklaruota nuostata „kurti estišką literatūrinę tradiciją, kuri parodytų estų civilizacinį brandumą ne tik skandinaviškoje Europos dalyje“. Svarbu pabrėžti, kad minėta vokiečių ir švedų įvaizdžių formavimo(si) tendencija palietė ir konfesinę tarpetninių santykių sampratą erdvę. Ir Latvijos *Aizsargi*, ir Estijos *Kaitseliit* ideologiniuose tekstuose stengtasi pabrėžti lojalumą ne tik krikščioniškoms, bet ir nekrikščioniškoms tradicijoms, todėl ideologiniuose minėtų organizacijų tekstuose bei oficialiuose renginiuose negailėta dėmesio senųjų (ikikrikščioniškų) tikėjimų simbolių panaudai⁴⁹. Ypač aktualu pabrėžti tai, kad *Aizsargi* ir *Kaitseliit* viešojo bendravimo terpėje stengtasi remtis naratyvais, siužetais, mitologemomis ir simboliais, demonstruojančiais savo organizacijų simpatijas „ikikrikščioniškajai epochai“, kuriai neretai buvo suteikiama istorijos „iki svetimųjų atėjimo ir įsigalėjimo“ reikšmė⁵⁰. Preliminariu vertinimu, tokią tendenciją būtų galima apibendrinti kaip XIX a. latvių ir estų tautinių judėjimų ideologijoje susiformavusių mitologemų apie šlovingą pagonišką praeitį įtaką. Tačiau mažai abejotina ir tai, kad minėtoji tendencija atspindėjo latvių ir estų šaulių organizacijų aspiracijas įsilieti į XX a. pradžioje susiformavusio ir po Didžiojo karo Latvijos ir Estijos sociokultūrinėse terpėse įsivyravusio „gentinio nacionalizmo“,

⁴⁴ DRIBINS, L.; SPĀRĪTIS, O. Op. cit., lpp. 67–73.

⁴⁵ Parallelee Läti ja Eesti ajaloo. Läti vabariigi 16. aastapäevaks. *Kaitse Kodu*, 1934, Nr. 21, lk 626.

⁴⁶ ЛЕВИН, Д. Эстонские евреи (1941–1945). (По материалам свидетельских показаний оставшихся в живых) [interaktyvus], [žiūrėta 2014 02 25]. Prieitis per internetą: <<http://eja.pri.ee/history/dov%20levin.pdf>>.

⁴⁷ DRIBINS, L.; SPĀRĪTIS, O. Op. cit., lpp. 67–73.

⁴⁸ ФЕЙГМАНЕ, Т. Русские в довоенной Латвии. На пути к интеграции. Рига, 2000, с. 31–43.

⁴⁹ Uz jauna pamata. *Aizsargs*, 1938, Nr. 2, lpp. 86–89.

⁵⁰ BUTULIS, I. *Sveiki, Aizsargi!* lpp. 100–123.

palaikomo „priklausomybės bendrai kilčiai“ ir „prigimtinio tautiškumo“ ideologemų diskurse. Šiuo atveju reikėtų paminėti ir ganėtinai savitas aktualizuojamos tendencijos raiškas Estijos šaulių ideologinėje terpėje – estų istoriko Ringo Ringve (*Ringo Ringvee*) teigimu, *Kaitseliit* komunikacinėje terpėje buvo demonstruojamos simpatijos visuomenėje kontroversiškai vertintos Jehovos liudytojų bendruomenės atžvilgiu⁵¹. Įvardyto autoriaus nuomone, Estijos šauliams imponavo tai, kad minėtoje religinėje bendruomenėje „estiškoji dalis buvo dominuojanti“ – tai kaitselitams leido konstatuoti, kad išskirtoji religinė tradicija yra „labiau estiška“ nei „vokiška arba švediška“⁵². Akivaizdu, kad tokios tendencijos buvo nevienareikšmiškai vertinamos krikščioniškųjų bendruomenių, ypač evangelikų liuteronų, stačiatikių ir katalikų, aplinkoje⁵³. Manytina, minėtos ypatybės *Kaitseliit* ideologiniame diskurse buvo vertinamos kaip „kultūrinės propagandos“ elementas, kuriuo stengtasi palaikyti nuostatą apie estų, kaip „titulinės“ tautos, ir kitų tautinių grupių kultūrinės atskirtis. Išskirtos ekvilibravimo religiniais aspektais tendencijos atsispindėjo ir Latvijos *Aizsargi* ideologinėje veikloje. Neatsitiktinai jau 1920 m. Latvijos vokiečių spaudoje *Aizsargi* buvo apibūdinami kaip organizacija, propaguojanti pagoniško (ikikrikščioniško) laikotarpio papročius, „atspindinčius latvių tautiškumo gentinę prigimtį“⁵⁴. Tačiau *Aizsargi* ideologiniuose tekstuose stengtasi pabrėžti, kad ikikrikščioniškoms tradicijoms priskirtų elementų naudojimas jų „kultūrinėje propagandoje“ pagrįstas siekiu palaikyti „istoriškai teisingą“, t. y. latvių tautinėmis aspiracijomis motyvuotą, „krikščionybės letizacijos kryptį“⁵⁵. Taigi tiek Latvijos *Aizsargi*, tiek ir Estijos *Kaitseliit* organizacijų ideologinių diskursų formuotojai tikėjosi, kad simpatijų „ikikrikščioniškoms tradicijoms“ demonstravimas padės ne tik geriau pateikti visuomenei savo kaip „tikromis etninėmis vertybėmis“ indoktrinuotos ir etninį tradicionalizmą propaguojančios organizacijos įvaizdį, bet ir ilgainiui suvaidins savito „ideologinio filtro“ vaidmenį siekiant ideologiškai atsiriboti nuo „svetimųjų atneštos“⁵⁶ kultūros ir tradicijų.

Aktualizuojant Lietuvos šaulių sąjungos atvejį, būtina konstatuoti, kad lemiant ideologinei Lietuvos ir Lenkijos geopolitinių santykių įtampos konjunktūrai šios organizacijos ideologinėje sistemoje „ontologinio“ („išorinio“ ir „vidaus“) priešų reikšmė buvo priskirta lenkų tautinės grupės įvaizdžiui⁵⁷. Tačiau būtina paminėti, kad Lietuvos šaulių sąjungos ideologiniuose tekstuose ne tik „išorės“, bet ir „vidaus priešų“ reikšmėmis skirtingais periodais ir skirtingose situacijose buvo kategorizuojamos ir kitos tautinės grupės. Turint omenyje jau įvardytus tautinių mažumų įvaizdžių sampratos formavimo(si) aspektus Latvijos *Aizsargi* ir Estijos *Kaitseliit* ideologijose, visų pirma

⁵¹ RINGVEE, R. Jehoova tunnistajad Eestis. *Mäetagused*, No. 52. 2012, lk 161–177.

⁵² Ibid., lk 161–177.

⁵³ Ibid., lk 165–167.

⁵⁴ BUTULIS, I. *Sveiki, Aizsargi!* lpp. 100–123.

⁵⁵ Ibid., lpp. 100–123.

⁵⁶ Uz jauna pamata. *Aizsargs*, 1938, Nr. 2, lpp. 86–89.

⁵⁷ VAREIKIS, V. Pasienio incidentai..., p. 109–128.

būtina atkreipti dėmesį į vokiečių tautinės mažumos įvaizdžio sampratos problemškumą Lietuvos šaulių sąjungos ideologijoje. Skirtingai nei Latvijos *Aizsargi* ir Estijos *Kaitseliit* organizacijų ideologiniuose tekstuose, Lietuvos šaulių sąjungos ideologiniame diskurse vokiečių tautinės grupės įvaizdžio turinys išsiskyrė ambivalentiškomis reikšmėmis ir kaitos dinamika. Pirmaisiais Lietuvos šaulių sąjungos veiklos metais vokiečiai dažniausiai vaizduoti kaip „neutralus elementas“, tačiau nepamirštant pabrėžti, kad šis elementas „turi potencialo ilgainiui pademonstruoti nelojalumą ir net ardančias nuotaikas“⁵⁸. Suprantama, kad tokio pobūdžio nuostata susiformavo Didžiojo karo pasekmių Vokietijai ir vokiečių bendruomenėms naujai susikūrusiose valstybėse refleksijos kontekste. Šiuo požiūriu galima pacituoti 1920 m. „Trimitė“ pateiktą teiginį, kad „Vokietija iš karo išėjo apgalėta iš išorės, bet nenugalėta iš vidaus“, darant išvadą, kad „yra tik laiko klausimas, kada Lietuvos vokiečiai vėl pradės dairytis į savo istorinę tėvynę ir perims Vokietijos diktuojamą politiką“⁵⁹. Vokiečiai buvo apibūdinami kaip racionaliais motyvais besivadovaujanti tautinė grupė, todėl „ir Lietuvos politika vokiečių atžvilgiu turinti būti racionali“⁶⁰. Taip Lietuvos šaulių sąjungos ideologiniame diskurse formavosi prielaidos įsitvirtinti nuostatai, kad „su vokiečiais galima susitarti“, net ir įvertinant „abejotiną jų lojalumą Lietuvai ir lietuvių tautos politinėms aspiracijoms“⁶¹. Kita vertus, ideologinių argumentų paieškos ruošimosi Klaipėdos krašto prijungimo operacijai laikotarpiu (1922–1923 m.) Lietuvos šaulių sąjungos ideologiniame diskurse tapo pastebimos intencijos formuoti Lietuvos vokiečių kaip sąjungininkų įvaizdį, pastarąją nuostatą argumentuojant „bendros skriaudos, patirtos iš lenkų“ motyvais⁶². Šiuo atveju svarbiausią lietuvių ir vokiečių aspiracijų suartinimo argumento funkciją atliko Lietuvos šaulių sąjungos ideologiniuose tekstuose ne kartą multiplikuoti siužetai apie „lenkų iš lietuvių atimtą Vilnių, o iš vokiečių Aukštutinę Sileziją“⁶³. Taigi Lietuvos šaulių sąjungos ideologiniame diskurse buvo rodoma intencija „pasiremti Lietuvos vokiečiais politinėje ir ideologinėje kovoje prieš lenkus“⁶⁴. Todėl politinių sprendimų, turinčių užtikrinti Klaipėdos krašto priskyrimą Lietuvai, kontekste Lietuvos šaulių sąjungos ideologiniame diskurse raginta užsitikrinti Lietuvos vokiečių paramą (kad tokie raginimai turėjo pagrindą, patvirtina 1922 m. Lietuvos vokiečių komiteto pirmininko Oskaro Biuchlerio kalba, pasakyta Lietuvos Steigiamojo Seimo posėdžio metu, išreiškiant Lietuvos vokiečių bendro-

⁵⁸ NIKŽENTAITIS, A. Das Bild der Deutschen und Deutschlands in Litauen während der Zwischenkriegszeit. In *Die Deutsche Volksgruppe in Litauen und im Memelland während der Zwischenkriegszeit und aktuelle Fragen des Deutsch-Litauischen Verhältnisses*. Hrsg. von B. MEISSNER, S. BAMBERGER-STEMMAN, D. HENNING. Hamburg, 1998, S. 237–253.

⁵⁹ Politikos dienynas. *Trimitas*, 1920, Nr. 6, p. 30.

⁶⁰ NIKŽENTAITIS, A. Op. cit., S. 237–253.

⁶¹ Mūsų krašto gynimo dalykai. Bendra svetimųjų agentų darbovietė Lietuvoje. *Trimitas*, 1920, Nr. 6, p. 6–7.

⁶² KAIRIŪNAS, P. Vilnius ir Elzasas su Lotaringija. *Trimitas*, 1923, Nr. 154, p. 1–3.

⁶³ Savaitės įvykiai. Gedulo diena. *Trimitas*, 1922, Nr. 8, p. 8.

⁶⁴ EIDINTAS, A. Lietuvos propagandinė veikla ruošiant Sausio sukilimą Klaipėdoje. In *1923 metų sausio įvykiai Klaipėdoje* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. IV). Sud. A. NIKŽENTAITIS. Klaipėda, 1995, p. 30–31.

menės lojalumą, esminius jos ir Vokietijos vokiečių skirtumus bei deklaruojant pritarimą Lietuvos siekiam Klaipėdos krašte. Šios kalbos faktas buvo konstatuotas ir detaliau eksplikuotas vienoje 1922 m. „Trimito“ publikacijų⁶⁵). Kita vertus, Klaipėdos krašto vokiečių atžvilgiu Lietuvos šaulių sąjungos ideologinis diskursas išsiskyrė daugiausia negatyviomis konstatacijomis, pabrėžiančiomis šios tautinės grupės „priešiškumą lietuvybės interesams Klaipėdos krašte“⁶⁶. Minėtos tendencijos rodo, kad Lietuvos šaulių sąjungos ideologijoje atsispindėjo bendra nuostata vokiečių tautinės grupės atžvilgiu laikytis diferencijavimo strategijos, Lietuvos vokiečių atžvilgiu pabrėžiant „lojalumo“, o Klaipėdos krašto vokiečių atžvilgiu – „priešiškumo“ ir „grėsmės“ reikšmes⁶⁷. Taigi susiklostė pātinė situacija, kai viena tautinė mažuma, nulėmus politiniams veiksniams ir lokalinėms aplinkybėms, išsiskyrė ambivalentišku įvaizdžiu. Situacija pradėjo keistis 1931 m. Lietuvos vokiečių bendruomenėje prasidėjus reikšmingiems pokyčiams. Išskirtaisiais metais vadovavimą Lietuvos vokiečių kultūrinei sąjungai (vok. *Kulturverband der Deutschen Litauens*), su kurios veikla viešojoje Lietuvos informacinėje terpėje buvo siejamas visas vokiečių tautinės grupės (išskyrus Klaipėdos kraštą) organizacinis gyvenimas, perėmė pronacionalsocialistiškai orientuota grupė⁶⁸. Pastarasis „perversmas“, įvykęs Lietuvos vokiečių bendruomenės viduje, Lietuvos šaulių sąjungos komunikacinėje erdvėje buvo suvoktas kaip akivaizdus Lietuvos vokiečių tautinės grupės radikalizavimosi („ėjimo prieš Lietuvos valstybę ir lietuvių tautą“) įrodymas⁶⁹. 1932 m. Lietuvos šaulių sąjungos ideologiniuose tekstuose jau nebebuvo abejojama Lietuvos vokiečių „pronacistinėmis nuotakomis“, „ardomaisiais ketinimais“ ir ideologiniu susitapatinimu su „Klaipėdos vokietininkais“⁷⁰. Ypač gilų ir ideologiškai paveikų pastiprinimą minėtai nuostatai suteikė 1934–1935 m. Kauno proceso interpretacijos (ne tik apžvalginių tekstų, bet ir pamfletų, karikatūrų pavidalu) Lietuvos šaulių sąjungos ideologinėje aplinkoje⁷¹. Negatyvias tautinės vokiečių grupės įvaizdžio konotacijas Lietuvos šaulių sąjungos ideologijoje sustiprino ir Lietuvai nepalankūs 1939 m. kovo mėn. įvykiai Klaipėdos krašte⁷². Kita vertus, sparčiai kintanti geopolitinė Europos (ir Lietuvos) situacija 1939 m. skatino Lietuvos šaulių sąjungą savo ideologinį diskursą vokiečių atžvilgiu keisti pozityvesne kryptimi. Minimui laikotarpiu Lietuvos šaulių sąjungos ideologiniuose tekstuose pradėtos pro-

⁶⁵ KAUBRYS, S. Pasiklydę tarp savęs ir įverčių: 1918–1940 m. Lietuvos vokiečių įvaizdžio klausimu. *Istorija*, 2011, t. 84, p. 15–25.

⁶⁶ NEFAS, M. Šaliai valstybės tarnyboje ir valstybinėse įmonėse Klaipėdos krašte 1923–1939 m. *Istorija*, 2012, t. 86, p. 3–10.

⁶⁷ IVANOVAS, B. Tautinių mažumų įvaizdžio samprata Lietuvių tautininkų sąjungos ideologinėse nuostatose. *Parlamento studijos*, t. 26, 2002, p. 92–111.

⁶⁸ JAKUBAVIČIENĖ, I. Lietuvos vokiečių *Kulturverbando* ryšiai su Vokietija 1933–1940 metais. *Istorija*, 2006, t. 64, p. 40–51.

⁶⁹ Nacionalsocialistų tarnai Didžiojoje Lietuvoje. *Trimitas*, 1934, Nr. 50, p. 970.

⁷⁰ BAGDONAS, M. Perkainokim santykius su vokiečiais. *Trimitas*, 1935, Nr. 18, p. 313–314.

⁷¹ ŠTUOPIŠ, P. Vokiečius sulaikėme mes! *Trimitas*, 1934, Nr. 20, p. 390–391.

⁷² QUI. Klaipėdos krašto likimas istorijos posūkiuose. *Trimitas*, 1939, Nr. 2, p. 29–30.

jektuoti nuostatos apie „arijišką-rasinę lietuvių ir vokiečių giminystę“, bandant tokį kontroversišką teiginį pagrįsti „šlovingų praeities kovų“ vaizdiniais⁷³.

Sjjungininkai ir priešai: tautinių mažumų įvaizdžių panaudos tendencijos Lietuvos šaulių sąjungos, Latvijos Aizsargi ir Estijos Kaitseliit ideologijose

238

„Šaulių priešai yra tie, kurie yra priešai Lietuvos Nepriklausomybės. Šaulių draugai keblioje politinėje padėtyje – rusai ir vokiečiai. Jų dėka-kontaktu lietuviams palengvėjo pakilti ir įsigyti Nepriklausomybę. Apskritai šaulio draugas tas, kuriame dega tėvynės meilė. [...] Didžiausias mūsų priešas – tai lenkas. Jau nuo Lietuvos krikšto visokiais būdais daro didelį kenksmingumą Lietuvos gyvenimui ir stengiasi lietuvius sulenkinti ir prijungti prie lenkų“⁷⁴, – tokiais teiginiais 1924 m. kovo 30 d. Prienu „Žiburio“ gimnazijoje įvykusiame Lietuvos šaulių sąjungos 153 būrio narių susirinkime savo paskaitą „Mūsų draugai ir priešai“ pradėjo Petras Šalčius. P. Šalčiaus teigimu, lenkų tautinė grupė turėjo būti priskirta prie lietuvių tautos (ir Lietuvos valstybės) priešų ne tik dėl išorinių aplinkybių (konflikto su Lenkija), bet ir dėl „vidujinių priežasčių“, nes, prelegento įsitikinimu, „tas gaivalas [lenkai – *aut.*] dirba Lietuvos ardymo ir griovimo darbą“⁷⁵. Lietuvos valstybės formavimui(si), P. Šalčiaus manymu, pastebimai priešinosi ir „mūsų kaimynai latviai“, kurie „irgi yra mums ne draugai, bet mūsų valstybės kūrimosi trukdytojai“⁷⁶ (šiuo atveju pažymėtina, kad lietuvių šaulių ideologinėse refleksijose netrūko kritikos ir Latvijos *Aizsargi* organizacijos, kaip teigta, „artimai besibroliaujančios su Lenkijos grobikiškomis organizacijomis“⁷⁷, atžvilgiu). Todėl latvius, Petro Šalčiaus nuomone, reikėjo priskirti prie Lietuvos išorės priešų. Tačiau „be išorinių priešų, mūsų valstybėje yra daug mums kenksmingų vidujinių priešų“, – tvirtino P. Šalčius, kurio nuomone, ne mažiau „pragaištingi priešai politiniame ir ekonominiame gyvenime – žydai“. Į pastarąją tautinę grupę, P. Šalčiaus teigimu, šauliams buvo būtina atkreipti dėmesį, nes priešišškai veikiama ne tik per „įvairius pavienius asmenis, draugijas, bet ir bendradarbiaudama su internacionalistais ir einančiais paskui socializmo obalsius“⁷⁸. P. Šalčiaus konstatavimu, būtent „žydai ir daugelis kitų žmonių dirba mūsų valstybėje dėl pelno ir išnaudoja lietuvius.

⁷³ A. R. Iš amžių glūdumos į šviesią ateitį. *Trimitas*, 1939, Nr. 22, p. 517–520.

⁷⁴ Lietuvos šaulių sąjungos 153 būrio susirinkimo protokolai Nr. 22, 1924 m. kovo 30 d. LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4879, l. 57.

⁷⁵ *Ibid.*, l. 58.

⁷⁶ *Ibid.*

⁷⁷ Lietuvos šaulių sąjungos Centro valdybos posėdžio protokolai, 1924 m. gruodžio 14 d. LCVA, f. 561, ap. 2, b. 158, l. 87.

⁷⁸ Lietuvos šaulių sąjungos 153 būrio susirinkimo protokolai Nr. 22, 1924 m. kovo 30 d. LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4879, l. 58.

Prostitucijos palaikytojai ir jaunuomenės tvirkintojai – žydai. Žydai ir kiti savo darbais ir literatūra dirba priešvalstybinį darbą. Jie socializmo palaikytojai, platintojai, jo teorijų kūrėjai. Jie ekonomijos pavergėjai, jie stengiasi lietuvius visiškai pavergti, išplėsti mums tėvynės meilę⁷⁹. Minėta P. Šalčiaus paskaita buvo baigta teiginiu, kad „retai žydų rasime šaulių tarpe“, todėl „politiniai mūsų draugai yra vokiečiai, rusai ir kiti“⁸⁰. Svarbu pabrėžti, kad Petro Šalčiaus nubrėžtos konkrečių tautinių grupių vertinimo gairės ilgainiui įgijo programinių teiginių reikšmę ir neretai įvairiomis progomis būdavo atkartojamos ne tik Lietuvos šaulių sąjungos spaudoje, bet viešose lietuvių šaulių lektorių (vadinamųjų „ideologinių instruktorių“) paskaitose savo organizacijų nariams bei visuomenei⁸¹.

Jau pirmaisiais Lietuvos šaulių sąjungos veiklos metais jos ideologiniame diskurse priešojava įprasminančios reikšmės susitelkė į lenkų tautinę grupę. Neabejotina, kad šiuo atveju Lietuvos šaulių ideologijos genezė sutapo su bendromis lietuvių visuomenės nuotaikomis, nulemtomis Lietuvos ir Lenkijos konflikto. 1920 m. spalio 30 d. Vyriausiojo Lietuvos gynimo komiteto pažymoje Lietuvos Respublikos ministrui pirmininkui buvo tvirtinama: „Lenkai eina Lietuvos pavergti dviem frontais: užribiniu ir vidaus. Tarp abiejų frontų yra labai ankštas ryšys. Vidaus frontas tiesia kelius užribiniam į Lietuvos gilumą. Vidaus fronto „darbuotojai“ susiorganizavę labai gudriai ir tampriai. Savo tikslui siekti [įmasi] įvairiausių priemonių. Viena sėkmingiausių priemonių tam tikslui siekti yra jų brovimasis į įvairias mūsų valstybės įstaigas valdininkais. [...] Palikus lenkus valdininkus savo vietose, mes patys padėsime lenkams laimėti, nes: 1) lenkai valdininkai silpnins mūsų valstybinį organizmą, 2) rinks lenkams reikalingas žinias, 3) silpnins tautos atsparumą, nes sukels galutinį visuomenės nepasitikėjimą savo vyriausybe. Šiandien visuomenė tame klausime tapo labai jautri. Ji pati seka visą gyvenimą, seka lenkus valdininkus ir pažiūrą į juos vyriausybės, reikalauja juos pašalinti, nepašalinus daro skaudžiai veikiančias į mūsų valstybinį gyvenimą išvadas.“⁸² Būtina pažymėti, kad pranešime pabrėžtos nuostatos atspindėjo ir Lietuvos šaulių sąjungos ideologiniuose tekstuose, ypač aktualizuojant klausimą dėl Lietuvos valstybinės įstaigose dirbančių tarnautojų tautinės priklausomybės. Tokioje perspektyvoje Lietuvos šaulių ideologiniuose tekstuose buvo keliamas ir mokytojų, kaip „ideologinių ir kultūrinių valstybės tarnautojų“ tautybės klausimas, ypač pabrėžiant tokio klausimo svarbą karinių veiksmų apimtoje Lietuvos rytinėse teritorijose⁸³.

⁷⁹ Ibid., I. 58.

⁸⁰ Ibid., I. 59–60.

⁸¹ Prienų m. ir apylinkės šaulių klube įvykusio Lietuvos šaulių sąjungos 153 būrio susirinkimo protokolas, 1926 m. kovo 14 d. LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4879, I. 88–90. Antisemitizmas, fašizmas ir šauliai. *Trimitas*, 1923, Nr. 158, p. 1–3.

⁸² Vyriausiojo Lietuvos gynimo komiteto pažyma Lietuvos Respublikos ministrui pirmininkui, 1920 m. spalio 30 d. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 84, I. 90–91.

⁸³ Lietuvos šaulių sąjungos VI skyriaus, 236 Ukmergės būrio valdybos posėdžio protokolas, 1926 m. lapkričio 26 d. LCVA, f. 561, ap. 8, b. 31, I. 18.

Tautinių mažumų įvaizdžių aspektą Lietuvos šaulių, Latvijos *Aizsargi* ir Estijos *Kaitseliit* organizacijų ideologijose analizavę autoriai yra konstatavę, kad šių organizacijų ideologiniuose diskursuose skirtingais laikotarpiais stabilumu išsiskyrė politinio turinio nuostatos⁸⁴. Šiuo atveju minėtų organizacijų ideologiniuose tekstuose didžiausią įtaką turėjo tokios reikšmės, kurios formavo požiūrį į konkrečios tautinės mažumos vaidmenį tautokūros politikoje skirtingais istorijos raidos periodais. Lemiantis „tautinio militarizmo“ koncepcijos vaidmuo analizuojamų paramilitarinių organizacijų ideologijose turėjo įtakos, kad kolektyviniai konkrečių tautinių mažumų grupių įvaizdžiai jų ideologiniuose diskursuose formavosi kaip karo naratyvų dalis. Pastaroji tendencija buvo pastebima Lietuvos šaulių sąjungos ideologinėse refleksijose, kuriose „pagalbininkų“ vaidmuo neretai buvo priskiriamas žydų ir vokiečių tautinėms grupėms, pripažįstant jų „daugiausia teigiamą“ vaidmenį 1918–1923 m. Nepriklausomybės kovoje⁸⁵. Savo ruožtu negatyviausios, tiek „vidinio“, tiek ir „išviršinio priešo“ charakteristikos buvo priskiriamos lenkų tautinei grupei, pabrėžiant jos lojalumą pagrindiniam Lietuvos priešui – Lenkijai⁸⁶. Tačiau Latvijos *Aizsargi* ir Estijos *Kaitseliit* ideologiniuose tekstuose stengtasi palaikyti pozityvų lenkų tautinės bendruomenės įvaizdį. Tokie vertinimai neabejotinai buvo susiję su Latvijos ir Estijos visuomeniniuose diskursuose įsitvirtinusių Lenkijos, kaip sąjungininkės kovoje prieš bolševikus, įvaizdžiu⁸⁷. Tačiau „priešų“ charakteristikos minėtų organizacijų ideologiniuose diskursuose vienareikšmiškai teiktos vokiečių, rusų (Latvijos ir Estijos atvejais) ir švedų (Estijos atveju) tautinėms grupėms, kurios vertintos kaip politiniams ir socialiniams „titulinių“ tautų interesams „kenkiantis elementas“⁸⁸. Ne mažesnėmis kontroversijomis *Aizsargi* ir *Kaitseliit* ideologiniuose tekstuose išsiskyrė ir žydų tautinės grupės vertinimai. Pastarąją grupę minėtų organizacijų komunikacinėse terpėse stengtasi pozityviai vaizduoti pateikiant 1918–1922 m. Nepriklausomybės kovų, kaip aukščiausio pilietinės mobilizacijos pavyzdžio, interpretacijų⁸⁹, tačiau ekonominę bei socialinę situacijas reflektuojančių reikšmių kontekste šios grupės įvaizdžiui buvo teikiamas neabejotinai neigiamas turinys⁹⁰. Lietuvos, Latvijos ir Estijos šaulių ideologinių tekstų analizė leidžia teigti, kad platesniuose tiriamų organizacijų narių sluoksniuose visada slypėjo abejonės žydų tautinės grupės „karišku pasiruošimu“ ir „patriotizmo nuoširdumu“⁹¹. Veikiant stereotipams apie „žydų apsukrumą“ neretai teigta, kad įsilię į šaulių organizaciją „žydai siekia naudos“ ir „greitai persigalvoja, vos tik pasikeičia situacija“⁹². Panašios intenci-

⁸⁴ BUTULIS, I. *Sveiki, Aizsargi!* lpp. 100–123.

⁸⁵ VAIČENONIS, J. Prisiekę Adonojo vardu (žydai pirmosios Lietuvos Respublikos kariuomenėje). *Darbai ir dienos*, 2003, t. 34, p. 273–283.

⁸⁶ Lenkai traukiasi atgal. *Trimitas*, 1934, Nr. 39, p. 769–770.

⁸⁷ BUTULIS, I. *Sveiki, Aizsargi!* lpp. 23–24.

⁸⁸ KIVIRÄHK, A. Läbi võitluste võidule. *Kaitse Kodu*, 1936, Nr. 5–6, lk 135–137.

⁸⁹ KRODERS, A. Latviešu uzvaras neapstājas. *Aizsargs*, 1937, Nr. 5, lpp. 324–329.

⁹⁰ BALDER, A. *Kaitseliit* 1924.–1934. aasta. *Kaitse Kodu*, 1935, Nr. 11–12, lk 374.

⁹¹ Mūsu brīvības cīņas. *Aizsargu kalendārs 1938. gadam*. Rīga, 1938, lpp. 104–124.

⁹² DRIBINS, L. *Antisemitisms un tā izpausmes Latvijā. Vēstures atskats*. Rīga, 2002, lpp. 81–85.

jos atsispindėjo ne tik Lietuvos šaulių sąjungos, bet ir Latvijos *Aizsargi* ideologinėse refleksijose, teigiant, kad „žydų apsukrumas“ neretai išaiškėdavo latvių kariuomenės įtemptų kovų su bolševikais Latgaloje laikotarpiu (1920 m.), inkriminuojant vietinei žydų bendruomenei kaltinimus dėl „latvių tautos priešų – bolševikų“ rėmimo⁹³. Turinio požiūriu analogiški kaltinimai žydų tautinei grupei buvo adresuojami ir lietuvių šaulių komunikacinėje terpėje, formuluojant įtarimus dėl paramos „iš žydų pusės teikimo bolševikams“⁹⁴. Kita vertus, negatyvios žydų vertinimo tendencijos Lietuvos šaulių aplinkoje sustiprėjo įtampos su Lenkija laikotarpiu 1920–1924 m., kai Lietuvos–Lenkijos pasienyje gyvenusi žydų bendruomenės dalis sulaukdavo kaltinimų net dėl „lenkiškos kontrabandos“ (šmugelio) gabenimo ir „šnipinėjimo lenkų naudai“⁹⁵. Ne-trūko kaltinimų žydams ir dėl korupcijos, „skatinančios lietuvių šaulių degradaciją“⁹⁶.

Išskirtos tendencijos leidžia teigti, kad Lietuvos šaulių sąjungos, Latvijos *Aizsargi* ir Estijos *Kaitseliit* ideologiniuose tekstuose stengiasi formuoti tautinių mažumų įvaizdį, pabrėžiant jų vaidmenį ribinėse (ne tik įvykusių karų, bet ir politinių įtampų) situacijose, kurios galėjo nulemti Lietuvos, Latvijos ir Estijos valstybių raidos istoriją bei turėti įtakos jų ateičiai. Kaip tokio scenarijaus pavyzdį reiktų paminėti Latvijos *Aizsargi* aplinkoje įsitvirtinusių nuostatą, kad „latvių tautos karinės patirties požiūriu reikšmingiausią vaidmenį vaidino vokiečių („livoniečių“) atnešta ir latviams perduota karo kultūra“⁹⁷. Laikytasi nuostatos, kad vokiečių politinio ir kultūrinio dominavimo laikotarpiu (XIII–XVI a. Livonijos konfederacijoje) latvių tauta atlikusi svarbiausio karinio rezervo ir mobilizacinio kontingento, ilgainiui perėmusio vokiečių atneštas karybos tradicijas, vaidmenį⁹⁸. Manytina, nemažai tikslinės *Aizsargi* ir *Kaitseliit* ideologijos auditorijos daliai imponavo minėtą nuostatą papildęs teiginys, kad iš vokiečių perimta europietiška karybos patirtis padėjo latviams ir estams pasižymėti Rusijos imperijos karinėse struktūrose kaip pastebimam „vakarietiškos karo kultūros elementui“⁹⁹. Pažymėtina ir tai, kad pastaroji nuostata atliko reikšmingą vaidmenį ir Latvijos *Aizsargi* viešojoje komunikacijoje pateiktomis Nepriklausomybės kovų interpretacijomis, ypač tokiomis versijomis, kuriose pagrindine pergalių prieclaida, kovojant su gausesniu ir galingesniu priešu (bermontininkais, bolševikais), buvo nurodomas būtent „iš vokiečių perimtos karo kultūros“ veiksnys¹⁰⁰. Būtina pažymėti, kad panašiomis nuostatomis disponavo ir Estijos *Kaitseliit* ideologinis diskursas. Tačiau šios organizacijos atveju kaip tam tikrą ypatybę

⁹³ Ibid., lpp. 84–85.

⁹⁴ PUIDIENĖ-PLEIRYTĖ, O. Per Tarybų rojų... (Nuo Angaros ligi Nemuno krantų). *Trimitas*, 1921, Nr. 10, p. 15–19.

⁹⁵ Vandžiogalos šaulių būrio valdybos raštas Lietuvos šaulių sąjungos Centro valdybai, 1933 m. rugsėjo 24 d. LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4407, l. 26.

⁹⁶ Lietuvos šaulių sąjungos Seinų skyriaus valdybos raštas Šventežerio šaulių būrio vadui, 1921 m. spalio 15 d. LCVA, f. 561, ap. 2, b. 119, l. 1.

⁹⁷ LAPINŠ, K. Op. cit, lpp. 7–11.

⁹⁸ VIRZA, E. Tautas waronis – pulkwedis Oskars Kalpaks, lpp. 55–60.

⁹⁹ Ibid., lpp. 7–11.

¹⁰⁰ F. G. Aizsargu nodaļu vēsturisks apskats. *Aizsargu gada grāmata. 1925. gadam*. Rīga, 1925, lpp. 53–54.

reikėtų nurodyti tai, kad Estijos šaulių simpatijų sulaukė karinės patirties perėmimo ne tik iš vokiečių, bet ir iš švedų (Švedijos karalystės) karybos versija¹⁰¹. Šiuo atveju neeilinę reikšmę turėjo naratyvai apie estų karių vaidmenį XVI a. Švedijos karalystės karuose su Maskvos Rusia, „būtent estų karių veiksmai suvaidino svarbiausią vaidmenį lemiamose Livonijos karo batalijose“¹⁰². Ne mažiau svarbu pabrėžti, kad karo kultūros perėmimo motyvas kūrė prielaidas formuoti nuostatomis ne tik apie latvių ir estų karo kultūros „vakarietišką prigimtį“, bet ir apie šių tautų karinę, „ne kartą krauju įrodytą“, brolystę su vokiečiais ir švedais¹⁰³. Pastaroji nuostata buvo ypač aktuali Latvijos ir Estijos Nepriklausomybės kovų laikotarpiu, kai susidariusi situacija reikalavo savo organizacijoms suteikti efektyvų moralinį postūmį, kuris padėtų perteikti nuostatas apie savo galios pranašumą priešų (ypač bolševikų ir bermontininkų) atžvilgiu¹⁰⁴. Kita vertus, 1919 m. Latvijos ir Estijos Nepriklausomybės karų avanscenoje įsigalėjus Baltijos vokiečių Landesvero (vok. *Landeswehr*) veiksmui, pozityvios nuostatos vokiečių atžvilgiu pradėtos koreguoti radikalesnėmis intonacijomis. Jau 1920 m. tiek *Aizsargi*, tiek ir *Kaitseliit* diskurse didesne jėga pasižymėjo nuostatos, įvardijančios „vokiečių išdavystę“¹⁰⁵. Bandant paaiškinti pastarąją transformaciją, būtina įvertinti aktualizuotu momentu kardinaliai pasikeitusią situaciją, kai pasitraukus bolševikų ir bermontininkų pajėgoms vieninteliu tiesioginiu kariniu oponentu tapo Baltijos vokiečių etninės grupės sudaryti Landesvero daliniai, kurių veikla *Kaitseliit* ir *Aizsargi* ideologiniuose diskursuose buvo įvertinta kaip „tiesioginis vokiečių imperializmo įrodymas“¹⁰⁶. Pastaroji nuostata lėmė neigiamo turinio įsitvirtinimą vokiečių tautinės grupės įvaizdžiuose ir Estijos, ir Latvijos šaulių organizacijų ideologinėje opinijoje, nes pastaroji tautinė grupė aktualizuojamu laikotarpiu pradėta vaizduoti kaip simpatijomis „vokiškam imperializmui“ ir „vokiškam Baltijos provincijos projektui“¹⁰⁷ persiėmusi visuomenės dalis. Pažymėtina, kad būtent 1920 m., t. y. minėtų nuostatų radikalizacijos viešojo bendravimo terpėje laikotarpiu, latvių *Aizsargi* ir estų *Kaitseliit* organizacijos pradėjo ilgametę propagandinę kampaniją „prieš vokiečių įsigalėjimą“, kuria stengtasi inspiruoti „ryžtingesnius“ politinės valdžios sprendimus¹⁰⁸ šios tautinės mažumos atžvilgiu. Pastarosios kampanijos reikšmės ir jos intensyvinimo aktualumas *Kaitseliit* ideologiniame diskurse ypač išaugo valstybinio perversmo Estijoje 1934 m. kovo mėn. laikotarpiu, kai estų visuomenės viešos komunikacijos terpėje Baltijos vokiečių tautinei grupei buvo inkriminuojami „ryšių su Vokietijos nacionalsocialistais“ ir „estų fašistas [vapsais (est. *vapsid*) – aut.] įtarimai“¹⁰⁹.

¹⁰¹ Kaitseliidupāev. *Kaitse Kodu*, 1926, Nr. 9, lk 318–319.

¹⁰² ZUBIŃSKI, T. Op. cit.

¹⁰³ *Latvijas atbrihtwotaju un aissargu gada grahmata 1928. gadam*. Rīga, 1928, lpp. 53–82.

¹⁰⁴ VĀRPA, I. *Latviešu karavīrs zem sarkanbaltsarkanā karoga. No pirmajām pašaizsardzības rotām līdz vienotai Latvijas armijai*. Rīga, 2008, lpp. 11–27.

¹⁰⁵ DRIBINS, L.; SPĀRĪTIS, O. Op. cit., lpp. 67–73.

¹⁰⁶ BUTULIS, I. *Sveiki, Aizsargi!* lpp. 100–123.

¹⁰⁷ VĀRPA, I. *Ceļš uz Latvijas valsti 1914–1922*. Rīga, 2012, lpp. 172–179.

¹⁰⁸ BALDER, A. *Kaitseliit meie riigikaitse elus. Kaitse Kodu*, 1935, Nr. 19–20, lk 625.

¹⁰⁹ *Ibid.*, lk 625.

Bandant apibendrinti minėtų teiginių semantinį turinį, būtina aktualizuoti ne mažiau problemiškus Lietuvos šaulių sąjungos, Latvijos *Aizsargi* ir Estijos *Kaitseliit* organizacijų ideologijų genezės aspektus. Kaip žinoma, pirminis minėtų organizacijų ideologinių sistemų šaltinis buvo „tautinio militarizmo“ paradigma, kurios praktinė realizacija buvo tiesiogiai susijusi su sudėtingos pokario situacijos nulemta aktyvia ideologine lietuvių, latvių ir estų šaulių veikla¹¹⁰. Didžiausias organizacinės ir praktinės veiklos krūvis tiek Lietuvos šauliams, tiek Latvijos *Aizsargi*, tiek ir Estijos *Kaitseliit* teko 1919–1923 m. laikotarpiu, kai buvo sprendžiamos ne tik taktinės nepriklausomybę paskelbusių valstybių teritorijų gynimo ir apsaugos užduotys (koviniai veiksmai prieš Sovietų Rusijos, bermontininkų, Landesvero, Lenkijos (Lietuvos atveju) armijas), bet ir strateginiai tikslai (pvz., Klaipėdos krašto prijungimo prie Lietuvos Respublikos 1923 m. atvejis). Be abejonės, visuomeninės sąveikos požiūriu, tai buvo ribinės situacijos, todėl minėtų paramilitarinių organizacijų ideologijos pradėjo formuotis ekstrordinariųjų tarptautinių santykių sąlygomis. Etninio pri(si)siskyrimo konkrečiai visuomenės grupei paradigmos inspiruotas tautinių valstybių formavimo(si) procesas lėmė tai, kad Lietuvos, Latvijos ir Estijos respublikose dominuojančiomis (politiniu-administraciniu ir ideologiniu požiūriais) daugumomis, t. y. „titulinėmis“ visuomenės dalimis, tapo tautinės grupės, kurios ankstesniais istorinės raidos laikotarpiais neturėjo valstybingumo patirties. Net ir lietuvių valstybingumo formavimosi atveju galima sutikti su istoriko Česlovo Laurinavičiaus teiginiu, kad Pirmoji Lietuvos Respublika nei geografiniu, nei geopolitiniu, nei geokultūriniu, nei etnokultūriniu požiūriais nebuvo tiesioginė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės rekonstrukcija¹¹¹. Tuo labiau kad Lietuvos ir Lenkijos teritorinis-karinis konfliktas parodė, jog Lietuvos Respublika nedemonstruoja intencijų renovuoti buvusios Abiejų Tautų Respublikos. Naujos valstybės apėmė teritorijas, kurių etninė sudėtis buvo labai mišri, ir „titulinių“ tautų padėtis, lemiamą socialinių ir kultūrinių gyventojų pasiskirstymo regionų socialiniuose ir ūkiniuose sektoriuose ypatybių, buvo gana sudėtinga. Pavyzdžiui, pirmuoju pokario dešimtmėčiu pelningiausi Latvijos, Estijos ir Lietuvos ekonomikos sektoriai (pramonė, prekyba ir bankininkystė) priklausė tautinių mažumų verslininkams, nors „titulinės“ tautos priskirtų gyventojų skaičius buvo lemiantis svarbiausią kapitalo dalį absorbavusiuose Latvijos ir Estijos miestuose. Šiuo atveju būtina pažymėti, kad 1920 m. Rygoje 54,9 % gyventojų sudarė latviai (101 600 asmenų), 15,8 % (29 200) vokiečių, 13,6 % (25 200) žydų, 6,7 % (12 400) rusų ir 4,3 % (8 tūkst.) lenkų (iš viso 185 100 gyventojų) grupės. 1935 m. Rygoje jau buvo 400 tūkst. gyventojų, kurių 63 % sudarė latviai, atsikėlę iš kaimiškų sričių¹¹². 1934 m. Taline buvo 137 792 gyventojai, iš kurių net 85,6 % sudarė

¹¹⁰ BALKELIS, T. Op. cit., p. 155.

¹¹¹ LAURINAVIČIUS, Č. Moderniųjų lietuvių raida nuo kalbinės link teritorinės bendruomenės. In *Epochas jungiantis nacionalizmas: tautos (de)konstravimas tarpukario, sovietmečio ir posovietmečio Lietuvoje*. Red. Č. LAURINAVIČIUS. Vilnius, 2013, p. 13–56.

¹¹² *Latvija Sodien*. Rīga, 1990, lpp. 13.

estai. Kita dalis priklausė rusų, vokiečių ir švedų tautinėms grupėms¹¹³; Kaune, 1923 m. surašymo duomenimis, lietuvių buvo 55 060 (1933 m. jau – 61 725), žydų – 25 311 (1933 – 27 012), rusų – 2 967 (1933 m. – 3 346)¹¹⁴. Iki 1919–1922 m. laikotarpio, kai Baltijos šalyse pradėtos realizuoti žemės reformos, tautinių mažumų įtaka dominavo ir agrarinių verslų sektoriuje, nors „titulinių“ tautų dalis kaimiškose srityse buvo lemianti (nuo 70 % Latvijoje iki 75 % Lietuvoje). Pastarosios aplinkybės lėmė, kad pagrindine ideologine Lietuvos šaulių sąjungos, Latvijos *Aizsargi* ir Estijos *Kaitseliit* atsirado tapo „titulinių“ tautų kontingentas ne tik provincijoje, bet ir miestuose¹¹⁵. Tai atspindėjo ir ideologiniuose analizuojamų paramilitarinių organizacijų leitmotyvuose. Kaip žinoma, 1919 m. kovo 20 d. įsteigta *Aizsargi* organizacija, Latvijos Respublikos laikinosios vyriausybės vidaus reikalų ministro Michaelio Walterio įsakymu, turėjo atlikti „savigynos funkcijas ne tik kaimiškose vietovėse, bet ir miestuose“¹¹⁶. Analogiškais tikslais buvo numatyta ir 1918 m. pabaigoje įsteigta *Kaitseliit* organizacija, nors jos oficiali paskirtis buvo „įvairių objektų Estijos kariuomenės užnugaryje apsauga ir karinių operacijų priedanga“¹¹⁷. Šis momentas neabejotinai nulėmė minėtų organizacijų ideologinių prielaidų tautinių mažumų atžvilgiu turinį. Taip 1920 m., apibūdindamas Latvijos *Aizsargi* ideologines aspiracijas, Karlis Ulmanis pažymėjo, kad „yra susidariusi paradoksali situacija, kai Latvijos sostinė Ryga, neabejotinai esanti europietiškos kultūros miestu, iš esmės yra vokiečių kultūros ir „vokiško europietiško“ miestas“, tuo tarpu „net ir Latvijos sodžiuje latviai nesijaučia esantys tikraisiais šeimininkais“¹¹⁸. Panašiomis konstatacijomis *Aizsargi* viešojo bendravimo terpėje 1920–1934 m. laikotarpiu būdavo apibūdinami ir Liepojos, Bauskos, Daugpilio bei kiti didesni Latvijos miestai bei regionai¹¹⁹. Tai buvo esminis akstinas *Aizsargi* ideologiniame diskurse susiformuoti nuostatomis dėl „kultūrinės erdvės latvių įtakos plėtrai Latvijos provincijoje sukūrimo“, ypač pasienio srityse, kuriose, kaip teigta, „įsivertinęs svetimas elementas“ galėjo destabilizuoti kol kas ganėtinai silpną centrinės valdžios politiką¹²⁰. Tokia iniciatyva buvo vaizduojama kaip „pastangos sukurti Latvijos sodžiuje prielaidas tolesnei Latvijos miestų letizacijai“¹²¹. Šiuo atveju iškalbinga detalė yra tai, kad būtent 1920 m. *Aizsargi* organizacija suvaidino reikšmingą latvių „tautinio militarizmo“ galios demonstracijos vaidmenį praktiniams Latvijoje pradėtos vykdyti žemės reformos sprendimams. Manoma, kad 1920 m. *Aizsargi* įėjomis vien Latgaloje buvo

¹¹³ Eesti rahvuslikust koosseisust pärast Teist Maailmasõda. *Akademia*, t. 4, No. 3, Tartu, 1992, lk 534.

¹¹⁴ Gyventojų skaičius tautybėmis Kauno mieste 1924–1934 m. *Kauno apskrities archyvas*, f. 100, ap. 1, b. 102, l. 8.

¹¹⁵ BALKELIS, T. Op. cit., p. 161–164; JOKUBAUSKAS, V. *Lietuvos karinė doktrina ir jos realizavimas 1923–1940 m. Šiaurės rytų Baltijos regiono šalių kontekste* (Daktaro disertacija). Klaipėda, 2013, p. 70–71.

¹¹⁶ BUTULIS, I. *Sveiki, Aizsargi!* lpp. 7–8.

¹¹⁷ BALKELIS, T. Op. cit., p. 161–164.

¹¹⁸ AVOTS, A. A. *Brīve–Nebrīve*. Rīga, 2011, lpp. 149–160.

¹¹⁹ Ibid., lpp. 167–168.

¹²⁰ BUTULIS, I. *Sveiki, Aizsargi!* lpp. 100–123.

¹²¹ AVOTS, A. A. *Brīve–Nebrīve*. Rīga, 2011, lpp. 204–207.

konfiskuoti 1 600 vokiečių ir rusų etninės kilmės savininkams bei valdytojams priklausę ūkiai¹²². Ši latvių šaulių iniciatyva Latvijos visuomenėje (ne tik vokiečių bei rusų tautinių grupių, bet ir latvių aplinkoje) sukėlė nevienareikšmiškas reakcijas, kurios vėliau kaip tam tikra politinės kovos priemonė buvo pasitelkta K. Ulmanio oponentų (ne tik kairiųjų politinių jėgų, bet ir tautinių mažumų apsaugos aspiracijoms atstovavusių grupių)¹²³. Kita vertus, tokios tendencijos paspartino latvių šaulių „kaip tautinės karinės jėgos prieš svetimą elementą“ įvaizdžio ir sampratos apie „tautos šeimininkės interesų pirmumą“¹²⁴ formavimąsi. Būtina paminėti, kad analogiškos tendencijos atsiskleidžia ir Estijos *Kaitseliit* organizacijos ideologinėse nuostatose bei praktinės veiklos tendencijose. Po 1920 m. *Kaitseliit* ideologinis ir praktinis aktyvumas susikonzentruoja Estijos provincijose, kuriose dominuojančia padėtimi išsiskyrė „svetimam elementui“ priskirtos tautinės grupės (vokiečių, švedų bei rusų tautinėms grupėms priklausę ūkių bei verslo įmonių savininkai). Estijos *Kaitseliit* ideologinės propagandos, nukreiptos prieš „svetimą elementą“, intensyvumu ypač išsiskyrė „titulinei“ tautai nepalankios situacijos Pėtsarių ir Narvos apskrityse interpretacijos. Jos buvo grindžiamos estų šaulių vadovybės nuogaštavimu dėl „ne estiškos kilmės“ gyventojų dominavimo minėtų Estijos pasienio apskričių demografinėje situacijoje ir ekonomikoje. 1922 m. visuotinio Estijos gyventojų surašymo rezultatai parodė, kad minėtose pasienio apskrityse dominuojančia buvo rusų etninė grupė, kuriai privačios nuosavybės arba nuomos teisėmis priklausė didžiausia žemėvaldos dalis¹²⁵. Minėto surašymo duomenimis, vien Pėtsarių apskrityje gyveno 39 321 (net 42,2 % visos Estijos rusų bendruomenės) rusų etninei grupei priskirtas gyventojas, o didžiausia dalis buvo valstiečiai ir samdiniai¹²⁶. Panaši situacija susiklostė ir Narvos apskrityje, kurioje 29 % gyventojų priklausė rusų etninei mažumai, susikonzentravusiai minėtos apskrities kaimiškose vietovėse¹²⁷. Dėl agrarinės sociumo sanklodos, mažo raštingumo lygio bei tradicionalistinio-patriarchalinio gyvenimo būdo Pėtsarių ir Narvos apskrityse įsitvirtinusi rusų etninė grupė *Kaitseliit* ideologiniame diskurse buvo apibūdinama kaip „atsilikusi“, „archajiška“, todėl „uždara estiškai kultūrai“ ir „abejinga valstybinėms titulinės tautos aspiracijoms“ bendruomenė¹²⁸. Dėl išskirtų nuostatų „rusų klausimo“ Pėtsarių ir Narvos apskrityse aktualumas Estijos *Kaitseliit* ideologiniuose tekstuose atsispindėdavo konstatacijomis, priskiriančiomis minėtai etninei grupei ne tik „sveti-

¹²² VĀRPA, I. Op. cit., lpp. 172–179.

¹²³ Ibid., lpp. 172–179.

¹²⁴ AVOTS, A. A. *Brīve-Nebrīve*. Rīga, 2011, lpp. 191–193.

¹²⁵ СЕРГЕЕВ, В. П. Численность и экономическое положение русских в Эстонской Республике в 1920 – начале 30-х гг. [interaktyvus], [žiūrėta 2014 05 27]. Prieitis per internetą: <http://www.nivestnik.ru/2001_1/5.shtml>.

¹²⁶ СЕРГЕЕВ, В. П. Возможности и проблемы образования русского национального меньшинства в Эстонской Республике в 1918–1940 гг. *Новый исторический вестник*, 2002, Nr. 6, c. 42–54.

¹²⁷ СЕРГЕЕВ, В. П. Численность...

¹²⁸ *Kaitseliidu areng Eestis. Kaitse Kodu*, 1925, Nr. 3, lk 79–83; VISKEL, E. Voitus vene hinge pärast. *Uskule tugakinsamine «Vabaduste sünnimaal»*. *Kaitse Kodu*, 1930, Nr. 3, lk 66–68.

mo elemento“, bet ir politiškai, socialiai ir kultūriškai „negatyvaus veiksnio“ charakteristikas¹²⁹.

Latvijos ir Estijos rytinių pasienių srityse gyvenusių tautinių grupių atžvilgiu *Aizsargi* ir *Kaitseleit* ideologiniuose tekstuose buvo adresuojami įtarimai ir dėl „jų keliamos žalos ekonomikai“. Manytina, minėta tendencija buvo susijusi su praktine Latvijos *Aizsargi* ir Estijos *Kaitseleit* organizacijų veikla – joms buvo patikėtos policinės pasienio sričių kontrolės funkcijos, todėl jų dėmesys neišvengiamai koncentravosi į tautines bendruomenes, kurių atstovai buvo stereotipiškai asocijuojami su pasienio kontrabandos, kaip „priešvalstybinio nusikaltimo“, veikomis. Todėl pasienio srityse Nepriklausomybės kovų ir valstybingumo stabilizavimo laikotarpiu kilusios etninio pobūdžio įtampas tarp „tautos karių“ (*Aizsargi* ir *Kaitseleit*) ir tautinių mažumų grupių neretai buvo reflektuojamos kaip „kontrabandos pažabojimo“ veiklos padarinys¹³⁰. Tokia minėtųjų paramilitarinių organizacijų veikla neišvengiamai buvo susijusi su „nepatikimų“ vietinių gyventojų stebėjimu ir galimai priešiškų veikų iš jų pusės prevencija. Pastarieji aspektai lėmė, kad tiek *aizsargiai*, tiek ir *kaitseleitai* savo veiklos gaires projektavo būtent į tautinių mažumų grupes, kurios buvo vertinamos kaip potencialiai „nepatikimas elementas“¹³¹. Svarbu pabrėžti, kad tokios praktinės veiklos gairės *Aizsargi* ir *Kaitseleit* ideologiniuose diskursuose buvo reflektuojamos kaip „tautos apsaugos“ imperatyvo ir „titulinių“ (latvių ir estų) tautų „savisaugos“ motyvo legitimizuotos priemonės, skirtos „įtvirtinti tautų šeiminingų padėtį politiškai ir istoriškai pasikeitusioje situacijoje“¹³². Savo ruožtu reikia pažymėti, kad analogiškos tendencijos atsiskleidė ir Lietuvos šaulių ideologinėse nuostatose 1919–1922 m., kai šios organizacijos veikla vadinamųjų Nepriklausomybės kovų laikotarpiu neretai buvo susijusi su šaulių ir tautinių mažumų grupių incidentais pasienio srityse. Archyvinį duomenų analizė leidžia teigti, kad minėtu laikotarpiu nemaža dalis Lietuvos šaulių konfliktų (priešvalstybinių veikų arba kriminalinių nusikaltimų inkriminavimas, areštai, fizinės priemonės) su tautinių mažumų grupėmis buvo paskatintos joms priskiriamų negatyvių įvaizdžių ir kolektyvinių stereotipų. Pavyzdžiui, minėtų ideologinių reikšmių pavidalu viename 1921 m. gruodžio 27–30 d. Lietuvos šaulių sąjungos skyrių vadų konferencijoje perskaitytų pranešimų buvo raginama nuolat „ginklu bei švietėjišku, kultūriniu bei propagandiniu darbu“ kovoti su Lietuvos „išorės“ ir „vidaus“ priešais – šmugelninkais, dezertyrais, priešvalstybiniais elementais, pabrėžiant, kad tokie neretai esantys tam tikrų tautinių grupių atstovai¹³³. Išskirtoji nuostata aktualizuojamu chronologiniu laikotarpiu buvo pastebima ne tik oficialioje Lietuvos šaulių sąjungos centrinės valdybos bei skyrių vadovybių dokumentuose

¹²⁹ Eesti rahvuslikust koosseisust, lk 534–535.

¹³⁰ K. L. Harju maleva arenemiskäik. *Kaitse Kodu*, 1926, Nr. 9, lk 296–300.

¹³¹ JÜRISSE, E. Võitkem sõpru ja liitlasi. *Kaitse Kodu*, 1926, Nr. 11, lk 367–368.

¹³² BUTULIS, I. *Sveiki, Aizsargi!* lpp. 100–123.

¹³³ Ant. Bružas. Skyrių Šaulių vadų konferencijos „Apie kultūrinę, švietimo ir propagandos darbuotę būriuose“ santrauka, 1921 m. gruodžio 27–30 d. LCVA, f. 561, ap. 8, b. 2, l. 4–6.

(aplinkraščiuose, įsakymuose), bet ir eilinių būrių dokumentacijoje (posėdžių protokoluose, ideologinės ir kultūrinės veiklos ataskaitose), kurioje šaulių santykiai su tautinių mažumų grupėmis dažniausiai buvo įvardijami kaip komplikuoti dėl pastarųjų „priešinimosi lietuvių tautos reikalavimams“¹³⁴. Ne mažiau svarbu pažymėti, kad šaulių komunikacinėje erdvėje tam tikros tautinės mažumos (lenkai ir vokiečiai) neretai buvo įvardijamos kaip „demonstratyviai abejingos lietuvių valstybei“, tuo tarpu kitos (žydai, rusai) vertintos kaip „stebinčios situaciją“ ir „galimai palankios“¹³⁵. Būtina pažymėti, kad išskirto turinio vertinimai didžiausiu aktualumu pasižymėjo 1920–1923 m. situacijos Lietuvos pasienio apskrityse apibendrinimuose, todėl jie lietė ne tik lenkų (Vilniaus krašto atveju), bet ir kitų tautinių mažumų grupių – vokiečių ir rusų – įvaizdžių formavimo tendencijas. Šiuo atveju būtina pažymėti, kad Lietuvos vokiečiams lietuvių šaulių ideologiniame diskurse neretai buvo inkriminuojamos simpatijos „Vokietijos imperialistiniams interesams“¹³⁶. Tokios nuostatos lietuvių visuomenės viešo bendravimo terpėje buvo ypač populiarios Lietuvos karinių veiksmų prieš Bermonto Avalovo armiją laikotarpiu¹³⁷, kai Lietuvos vokiečiai Šaulių sąjungos retorikoje dažnokai buvo gretinami su „bermontininkų-kolčiakininkų rėmėjais“¹³⁸). Lietuvos rusų bendruomenė Lietuvos šaulių sąjungos ideologiniame diskurse buvo vertinama kaip ganėtinai lojali tautinė grupė, nors vidinėje lietuvių šaulių organizacijos aplinkoje netrūko nuogastavimų dėl galimų minėtos tautinės grupės „simpatijų Rusijos bolševikams“ ir jų skleidžiamai komunizmo ideologijai¹³⁹. Kaip neutralus elementas buvo apibūdinama tik sentikių konfesijai priklausiusi rusų stačiatikių etnokonfesinės grupės dalis (nors ji buvo įvardijama kaip „rusų kolonistai“), remiantis nuostata, kad „sentikiai nėra palankūs bolševizmui dėl Tarybų Rusijoje vykdomos tikėjimų persekiojimo politikos“¹⁴⁰.

Išskirtieji aspektai ženkliną, kad tautinių mažumų įvaizdžių panaudos galimybės Lietuvos šaulių sąjungos, Latvijos *Aizsargi* ir Estijos *Kaitseliit* ideologijose plėtojosi sudėtingame paramilitarinių organizacijų propaguoto „tautinio militarizmo“ doktrinos ir etninio nacionalizmo semantinės sąveikos lauke. Ne mažiau reikšmingas veiksnys buvo tai, kad tarpukariu tautinių mažumų bendruomenės Baltijos šalyse privalėjo demonstruoti lojalumą „titulinių“ tautų atžvilgiu. Tokį lojalumą tautinių mažumų grupės neišvengia-

¹³⁴ Antano Graurogko kreipimasis į Lietuvos šaulių sąjungos Kultūros ir propagandos tarybos pirmininką A. Žmuidzinavičių, 1927 m. kovo 27 d. *LCVA*, f. 561, ap. 2, b. 559, l. 7–8 ap.

¹³⁵ Lietuvos šaulių sąjungos Zapyškio 253 būrio valdybos atsišaukimas „Vaduokime Vilnių!“ *LCVA*, f. 561, ap. 2, b. 4159, l. 110 ap–111.

¹³⁶ VYGANDAS. Klaipėdos atvadavimą minint. *Trimitas*, 1934, Nr. 2, p. 21–22.

¹³⁷ KAUBRYS, S.; TAMOŠAITIS, M. *Lietuvos vokiečiai tarp dviejų pasaulinių karų: metmenys tapatybės istorijai*. Vilnius, 2013, p. 253.

¹³⁸ Kai mus vokiečiai žudė. *Trimitas*, 1944, Nr. 47, p. 928–929.

¹³⁹ Išskirtos nuostatos tapo pagrindiniais teiginiais 1921–1922 m. Lietuvos šaulių sąjungos knygynuose platintoje brošiūroje „Rusų komunizmas!“ (Knygos „Rusų komunizmas!“ platinimo ir piniginė apyskaita, 1922 m. lapkričio 11 d. *LCVA*, f. 561, ap. 8, b. 2, l. 18.

¹⁴⁰ Rytų Europos problema, jos istorija ir reikšmė vokiečio nušvietime. *Trimitas*, 1926, Nr. 3, p. 84–87.

mai turėjo rodyti ir „tautų šeimininkų“ propaguotai „tautinio militarizmo“ ideologijai, nes tai buvo vienas esminių tautokūros koncepcijos komponentų¹⁴¹. Tačiau pastarojo imperatyvo įgyvendinimas dažnai buvo susijęs su tam tikromis socialinėmis ir kultūrinėmis tautinių mažumų politinės ir sociokultūrinės integracijos problemomis. Todėl Lietuvos šaulių sąjungos, Latvijos *Aizsargi* ir Estijos *Kaitseliit* ideologiniuose tekstuose stengtasi palankiai vertinti tautines grupes, demonstruojančias lojalumą politinėms, socialinėms bei kultūrinėms „titulinėms“ tautų aspiracijoms ir „tautinio militarizmo“ ideologijai¹⁴². Ypač stengtasi pateikti „sektinus pavyzdžius“, demonstruojančius tautinių mažumų organizacijų aktyvią paramą Lietuvos šaulių sąjungos, Latvijos *Aizsargi* ir Estijos *Kaitseliit* karinėms bei visuomeninėms iniciatyvoms¹⁴³. Stengtasi pabrėžti taip pat ir kultūrinio suartėjimo su tautinėmis mažumomis svarbą „tautinio militarizmo“ politikoje, „remiantis piliečių patriotizmo ir demokratinės savikūros principais“. Nemažai dėmesio buvo skiriama ir tautinių mažumų į(si)traukimo į šaulių organizacijų veiklą faktų viešinimui¹⁴⁴. Įvardytos tendencijos Lietuvos šaulių sąjungos, Latvijos *Aizsargi* ir Estijos *Kaitseliit* ideologiniuose diskursuose skatino nuostatos, kad didžiausias pilietines teises įgyja tie individai ir tautinės grupės, kurios praliejo kraują už valstybę, įsitvirtinimą. Pastarosios nuostatos pagrindu, lietuvių, latvių ir estų šaulių įsitikinimu, kai kurios tautinės grupės (pvz., žydai, rusai) parodė savo lojalumą su Lietuvos, Latvijos ir Estijos valstybėmis bei aspiracijas įsitvirtinti valstybingumą įgijusiose „titulinėse“ visuomenėse. Kita vertus, tautinių mažumų įsitraukimas į nepriklausomybės gynimo ir valstybingumo kūrimo procesus buvo suvokiamas ne tik kaip lojalumo demonstravimas, bet ir teisių į pilietybę pareiškimas¹⁴⁵. Tačiau dėl politinių, socialinių, kultūrinių bei religinių aplinkybių tokia galimybė buvo patraukli ne visoms tautinėms grupėms, nes joms priklausiusių apsisprendimą galėjo lemti ir politinė situacija (karo arba taikos sąlygos), ir sociokultūrinis (religinės preferencijos, bendruomeninės tradicijos) kontekstas bei daugelis kitų visuomeninių aktyvumą lemiančių veiksnių. Todėl sukarintų organizacijų ideologinėse terpėse tautinės grupės neretai buvo charakterizuojamos kaip „neapsisprendusios“, „abejojančios“ ir todėl nepatikimos¹⁴⁶. Pavyzdžiui, tokia reikšmė neretai būdavo eksplikuojama negatyvi žydų tautinės grupės patirtis Nepriklausomybės kovų laikotarpiu, kai Lietuvos, Latvijos ir Estijos žydų bendruomenės patyrė didelių materialinių ir fizinių nuostolių dėl kovojusių pusių veiksmų. Būdinga tai, kad visų trijų paramilitarinių organizacijų ideologiniuose diskursuose nepavydėtina žydų bendruomenių situaciją, susidariusią Nepriklausomybės kovų metu, siekta eksplikuoti ne tiek priešų

¹⁴¹ BALKELIS, T. Op. cit., p. 162–163.

¹⁴² Vilniaus reikšmė Lietuvai (P. Rondonansko paskaitos, skaitytos vasario 16 d. per radio, santrauka). *Trimitas*, 1927, Nr. 8, p. 242–245; BĖRŽIŅŠ, A. Op. cit., lpp. 3–14. BALDER, A. Kaitseliit 1924.–1934. aasta. *Kaitse Kodu*, 1935, Nr. 11–12, lk 374.

¹⁴³ VĀRPA, I. Op. cit., lpp. 172–179.

¹⁴⁴ PABĖGĒLIS. Lietuvos žinios. Iš kovų ties Varēna. *Trimitas*, 1920, Nr. 11, p. 21–23.

¹⁴⁵ Mūsu brīvības cīņas. *Aizsargu kalendārs 1938. gadam*. Rīga, 1938, lpp. 104–124.

¹⁴⁶ Lietuvos šaulių sąjungos 16 būrio valdybos raštas Lietuvos šaulių sąjungos XVII rinktinės vadui, 1934 m. gruodžio 16 d. LCVA, f. 561, ap. 2, b. 859, l. 245–247.

veiksmams, kiek žydų tautinės grupės pasyvumu. Aktualu tai, kad Lietuvos šaulių sąjungos, Latvijos *Aizsargi* ir Estijos *Kaitseliit* ideologiniuose tekstuose siužetai apie žydų dalyvavimą savigynos organizacijų veikloje Nepriklausomybės kovų laikotarpiu buvo išimtinai reti. Tokius epizodus nustelbdavo naratyvai apie „žydų pagalbą Landesvero, bermontininkų arba bolševikų daliniams“¹⁴⁷. Net ir žydų tarnybos kariuomenėje, dalyvavimo karinėse operacijose bei šiai tautinei grupei priskirtini karinių pasiekimų faktai minėtų organizacijų ideologiniame diskurse nebuvo akcentuojami. Tokia tendencija buvo ypač būdinga *Aizsargi* ir *Kaitseliit* ideologiniams tekstams. Istoriko E. Jėkabsono nuomone, pastarąją tendenciją nulėmė ne tik antisemitinės nuostatos, pradėjusios stiprėti aktualizuojamu laikotarpiu, bet ir minėtų paramilitarinių organizacijų įtempti santykiai su savo šalių kariuomenėmis¹⁴⁸. Tiek *Aizsargi*, tiek ir *Kaitseliit* ideologiniuose tekstuose atsispindėjo nuostata labiau vertinti savo organizacijų, kaip „tikrų tautos karių“, karinius pasiekimus, tuo tarpu reguliariosios kariuomenės veiksmus vertinant kaip „visų valstybės piliečių [nepaisant tautinės tapatybės – aut.] dalyvavimo bendros valstybės gynyboje“ faktą¹⁴⁹. Antisemitinių tendencijų plėtra latvių ir estų šaulių ideologiniuose diskursuose ypač sustiprėjo po 1934 m. Latvijoje ir Estijoje įvykdytų valstybinių perversmų, kuriuose latvių *Aizsargi* ir estų *Kaitseliit* organizacijos atliko ne antraeilį vaidmenį. Kārlio Ulmanio ir Konstantino Pātso autoritarinių režimų laikotarpiu Latvijos *Aizsargi* ir Estijos *Kaitseliit* ideologiniuose diskursuose stengtasi neaktualizuoti pozityvaus žydų karių vaidmens Latvijos ir Estijos nepriklausomybės kovose ir palaikyti negatyvias „žydų veiksnio“ sampratos versijas. Po 1934 m. *Aizsargi* ir *Kaitseliit* ideologiniuose tekstuose žydų tautinė grupė dažniausiai reflektuota kaip žalą latvių ir estų „tautinio militarizmo“ aspiracijoms darantis „veiksny“¹⁵⁰. Autoritarinių režimų laikotarpiu žydų tautinės grupės įvaizdis Latvijos ir Estijos šaulių ideologijose formavosi „išorės“ (t. y. kaip komunistinės ideologijos platintojų) ir „vidaus“ priešų (t. y. kaip ekonominio konkurento) kategorijas aktualizuojančių stereotipų panaudos sąlygomis.

Kaip žinoma, analogiškos žydų tautinės grupės įvaizdžio formavimo(si) prielaidos buvo būdingos ir kai kurioms Lietuvos šaulių sąjungos ideologijos genezės tendencijoms. Lietuvos šaulių sąjungos oficioze „Trimitas“ jau 1922 m. žydų tautinė grupė buvo asocijuojama su „išsigimstančiu“, „netveriančiu kultūros“, „parazituojančiu lietuvių žemdirbių ir amatininkų masėje“ ir „nelygiaverčiu lietuviams“¹⁵¹ kontingentu. Pastarosios tendencijos išliko gyvybingos ir po 1926 m. valstybinio perversmo Lietuvoje įsigalėjus autoritarinio režimo sistemai, kurios oficialiame diskurse žydų tautinės grupės atžvilgiu stengtasi laikyti nuosaikesnės pozicijos. Kita vertus, po 1930 m. pagrindiniu antisemi-

¹⁴⁷ DEGLAVS, V. Bermontiāde. *Aizsargs*, 1937, Nr. 1, lpp. 20–24.

¹⁴⁸ JĒKABSONS, Ē. Op. cit., lpp. 12–13.

¹⁴⁹ Mūsu brīvības cīņas, lpp. 104–124.

¹⁵⁰ BUTULIS, I. Daži 1934. gada 15. maija apvērsuma aspekti K. Ulmaņa autoritārajā ideoloģijā. In *Apvērsums. 1934. gada 15. maija notikumi avotos un pētījums*. Sas. V. ŠČERBINSKIS, Ē. JĒKABSONS. Rīga, 2012, lpp. 90–94.

¹⁵¹ BLAŽIŪNAS, J. Žydai – mūsų bičiuliai. *Trimitas*, 1922, Nr. 49, p. 21–22.

tinių nuotaikų skatinimo Lietuvoje židiniu tapo kita visuomeninė organizacija – Lietuvių prekybininkų, pramoninkų ir amatininkų („Verslo“) sąjunga, kurios ideologinė doktrina rėmėsi ekonominės „kovos prieš žydų įsigalėjimą“ imperatyvais. Nors Lietuvos šaulių sąjunga nedemonstravo didelės paramos šiai organizacijai, tačiau neatmestina, kad tam tikra lietuvių šaulių dalis (individualiais verslais ir amatais vertęsi Sąjungos nariai¹⁵²) pritarė antisemitinėms („Lietuvos miestų atlietuvinimo“ ir „žydiškų verslų boikoto“ vajai¹⁵³) nuostatoms, propaguotoms lietuvių verslininkų judėjimo ideologijoje. Lietuvos šaulių ideologai (pvz., Antanas Žmuidzinavičius, Vincas Krėvė-Mickevičius)¹⁵⁴ ragino „kitataučių“ ekonominę įtaką sumažinti konkurencinėje kovoje (todėl pritarė tokios „ekonominės kovos“ idėją realizavusiai Lietuvos verslininkų sąjungos „Mėlynųjų ženklų akcijai“¹⁵⁵), tačiau „nevarant žydų iš Lietuvos“¹⁵⁶. Taip buvo demonstruojama nuostata, kad „skubotas žydų verslų išstūmimas valstybės ekonomikai gali būti labiau žalingas nei naudingas“¹⁵⁷. Nepamiršti svaraus žydų indėlio kuriant Lietuvos šaulių sąjungą ragino ir vienas aktyviausių šios organizacijos kūrėjų inžinierius Antanas Graurogkas, pabrėždamas, kad šaulių veikloje dalyvaujantys žydai, „nenustodami būti savo tautos žmonėmis, yra pilnateisiais šauliais ir, be to, ryšininkais tarp lietuvių ir savo tautų“¹⁵⁸. Kita vertus, tokioms nuostatoms pritarė ne visi lietuvių šaulių organizacijos nariai, todėl viešojoje jos retorikoje netrūko kaltinimų žydams dėl Lietuvos ekonomikos žlugdymo ir siūlymų „nesąžiningus žydus prekybininkus tremti iš Lietuvos“¹⁵⁹. Tačiau kaip ne mažiau kontroversiškos „žydų veiksnio“ atžvilgiu Lietuvos šaulių sąjungos ideologiniame diskurse galėtų būti išskirtos kategorinės nuostatos apie apriorinį žydų „kultūrinį priešišumą“. Lietuvos šaulių ideologiniuose tekstuose nestokota įtarimų ir atvirų inkriminavimų žydams dėl „vengimo vartoti lietuvių kalbą“¹⁶⁰ ir „prisitaikyti prie lietuviškų (katalikiškų – *aut.*) tradicijų“¹⁶¹. Pastarosios negatyvios tendencijos Lietuvos šaulių sąjungos ideologinėje retorikoje buvo vertinamos kaip „lietuviybės suverenumui“ grasinančios, todėl naikintinos, tendencijos. Su jomis Lietuvos šauliai buvo

¹⁵² Pavieniai Lietuvos šaulių sąjungos nariai priklausė Lietuvos prekybininkų, pramoninkų ir amatininkų sąjungai (Mirė inž. Pranas Stanaitis. *Trimitas*, 1936, Nr. 13, p. 292. Taip pat žiūrėti: Kauno miesto narių pareiškimai apie įstojimą į „Verslo“ sąjungą. *LCVA*, f. 605, ap. 1, b. 1, l. 3, 121, 123).

¹⁵³ SENKUS, J. Didžiulis miestų sąjūdžio kongresas. *Trimitas*, 1937, Nr. 50, p. 1191–1192.

¹⁵⁴ Antrojo Lietuvių verslovininkų kongreso Kaune protokolas, 1933 m. spalio 7–8 d. *LCVA*, f. 605, ap. 2, b. 10, l. 1–24.

¹⁵⁵ Lietuvių verslininkų suvažiavimas. *Trimitas*, 1934, Nr. 6, p. 103. Lietuvos verslininkų kongresas Šiauliuose. *Trimitas*, 1934, Nr. 48, p. 922. Liet. verslininkų sąjungos Mėlynųjų ženklų administracija. *Trimitas*, 1935, Nr. 7, p. 126.

¹⁵⁶ VAREIKIS, V. Šaulių sąjunga..., p. 135–136.

¹⁵⁷ VAREIKIS, V. Antisemitizmas Lietuvoje (XIX a. antroji pusė – XX a. pirmoji pusė). In TRUSKA, L.; VAREIKIS, V. *Holokausto prielaidos. Antisemitizmas Lietuvoje XIX a. antroji pusė – 1941 m. birželis*. Vilnius, 2004, p. 49.

¹⁵⁸ GRAUROGKAS, A. Dėl šaulių ideologijos. *Trimitas*, 1929, Nr. 33, p. 555–556.

¹⁵⁹ SIRUTAVIČIUS, V. Antisemitizmo proveržiai. In *Lietuvos žydai. Istorinė studija*. Sud. V. SIRUTAVIČIUS, D. STALIŪNAS, J. ŠIAUČIŪNAITĖ-VERBICKIENĖ. Vilnius, 2012, p. 405–406.

¹⁶⁰ Mūsų krašto gynimo dalykai. *Trimitas*, 1920, Nr. 6, p. 6–14.

¹⁶¹ Nekaltinkite kitų. *Trimitas*, 1923, Nr. 161, p. 1–2. SM–IS. Korespondencijos. Ežerėnai. *Trimitas*, 1923, Nr. 177, p. 25.

raginami kovoti „kultūrinės propagandos ginklu“, tačiau neatmetant galimybės tam tikrose situacijose „jėga priversti gerbti lietuvių teises“¹⁶². Archyvinės medžiagos analizė leidžia teigti, kad tokiais atvejais Lietuvos šaulių sąjungos vadovybė apeliavo į galimybę šauliams pademonstruoti simbolinę (sudrausminimo arba įspėjimo), bet ne fizinio poveikio galią¹⁶³. Vis dėlto 4-ojo dešimtmečio viduryje pavienių Lietuvos šaulių dalyvavimo prieš žydus nukreiptose veikose („įtartinų asmenų“ sulaikymas, turto pasisavinimas ir fizinis sužalojimas)¹⁶⁴ faktai įgalina teigti, kad savo organizacijos ideologiniais imperatyvais ne visada būdavo vadovaujamosi.

Neabejotina, kad, be minėtų tendencijų, esminį postūmį žydų tautinės grupės įvaizdžių formavimui (si) Latvijos ir Estijos šaulių organizacijų ideologiniuose diskursuose suteikė ekonominis aspektas. Tiek Latvijos *Aizsargi*, tiek ir Estijos *Kaitseliit* ideologiniuose tekstuose žydai dažniausiai vertinti kaip „nepageidaujami konkurentai“, kaip „kontrobandininkai-nusikaltėliai“ ir kaip „laisvosios prekybos šalininkai“¹⁶⁵. Istoriko L. Dribinio teigimu, latvių aizsargiai reikalavo, kad žydai būtų pašalinti iš pirmaujančių pozicijų Latvijos ekonomikoje, perleidžiant šios tautinės grupės atstovų užimamą ekonomikos dalį latviams verslininkams¹⁶⁶. Istorikas A. Stranga pažymi, kad latvių šauliai, atsižvelgdami į bendras etninio nacionalizmo sklaidos latvių visuomenėje tendencijas, siekė daryti įtaką Latvijos vyriausybės ekonominei ir socialinei politikai žydų tautinės mažumos atžvilgiu¹⁶⁷. Tokią intenciją galėjo lemti latvių verslininkų, priklausiusių *Aizsargi* organizacijai, interesai. Todėl oficialioje *Aizsargi* retorikoje buvo palaikomos valdžios sankcionuotos Latvijos centrinio banko iniciatyvos teikti didesnius ir palankesnius kreditus latviams verslininkams bei solidarizuotasi su centrinės valdžios politika stiprinti valstybės kapitalu išlaikomas monopolines įmones¹⁶⁸. Pastarąsias latvių šaulių nuostatas įžvelgia ir istorikas Andrejus Plakansas, teigdamas, kad Latvijos *Aizsargi* organizacijos ideologiniame diskurse netrūko skatinimų spartinti žydų stūmimą iš Latvijos ekonomikos, nevengiant ir tiesioginių raginimų „imtis žydų verslų boikoto“¹⁶⁹. Latvių šauliams ideologiškai artimame leidinyje „Latvijas Sargs“ jau 1920 m. dominavo antraštės, kuriose buvo eksploatuojami „žydų įsigalėjimo pasau-

¹⁶² K. S. Būkim pasiruošę! *Mūsų Šauklys*, 1934, Nr. 5, p. 1–2.

¹⁶³ Mintys dėl Lietuvos šaulių sąjungos pertvarkymo, 1934 m. LCVA, f. 561, ap. 2, b. 859, l. 165–168.

¹⁶⁴ Šaulio Jono Kiškiūno tardymo protokolas, 1921 m. spalio 22 d. LCVA, f. 561, ap. 2, b. 119, l. 4–4 ap. Liudininko Petro Jonavičiaus apklausos protokolas, 1921 m. lapkričio 28 d. Ibid., l. 5. Nukentėjusiojo Zelionskio apklausos protokolas, 1921 m. gruodžio 21 d. Ibid., l. 7. Lietuvos šaulių sąjungos Seinų skyriaus Garbės teismo nutarimas, 1921 m. gruodžio 21 d. Ibid., l. 8.

¹⁶⁵ GORDONS, F. *Latvieši un žīdi. Spīles starp Vāciju un Krieviju*. Stokholma, 1994, lpp. 33–37.

¹⁶⁶ DRIBINS, L. *Antisemitisms un tā izpausmes Latvijā*, lpp. 31.

¹⁶⁷ STRANGA, A. *Ebreji Baltijā. No ienākšanas pirmsākumiem līdz holokaustam. 14. gadsimts–1945. gads*. Rīga, 2008, lpp. 498–501.

¹⁶⁸ СТРАНГА, А. Еврейские общины в Прибалтике в 1918–1940 гг. правовой аспект. In *Евреи в меняющемся мире: материалы 1-й международной конференции, Рига, 28–29 августа 1995 г.* Рига, 1996, с. 248.

¹⁶⁹ PLAKANS, A. *The Latvians – A Short History*. Stanford, 1995, p. 135.

lyje“, „žydų spekuliantų“ bei „žydų parazitų“ stereotipai¹⁷⁰. Antisemitinės nuostatos Latvijos *Aizsargi* (taip pat ir Estijos *Kaitseliit* bei Lietuvos šaulių sąjungos) ideologiniuose tekstuose sustiprėjo 1930–1934 m. laikotarpiu, kai visų trijų Baltijos šalių ekonomikos susidūrė su pasaulinio ūkio krizės nulemtomis socialinėmis ir politinėmis problemomis. Šiuo laikotarpiu, L. Dribins'o teigimu, latvių šauliai persiėmė kai kuriomis rasinio antisemitizmo intonacijomis, paplitusiomis Latvijos vokiečių bendruomenėje, ypač tose jos grupėse, kuriose simpatizuota NSDAP ideologijai. Šiuo požiūriu paminėtina Latvijos vokiečių spaudos organo „Baltische Monatshefte“, neretai tiesiogiai perspausdindavusio NSDAP propagandinius tekstus, įtaka kai kuriems *Aizsargi* ideologiniams tekstams¹⁷¹. Kita vertus, būtina pažymėti, kad *Aizsargi* ideologinis diskursas nepasižymėjo antisemitinėmis perturbacijomis, kurios buvo būdingiausios radikalios krypties latvių nacionalistų organizacijai „Perkonkrust“ (*Pērkonkrust*).

252

Ne mažiau išraiškingomis antisemitinio turinio nuostatomis pasižymėjo ir Estijos *Kaitseliit* ideologiniai tekstai. Juose netrūko nuogastavimų dėl „žydų abejingumo“ kultūrinėms estų tautos aspiracijoms, pabrėžiant, kad „žydai ir toliau viešai vartoja rusų ir vokiečių kalbas“ bei nenori prisitaikyti prie „estiškų tradicijų“¹⁷². Tokių nuostatų aplinkoje netrūko pasirodyti ir svarstymų apie būtinybę peržiūrėti „žydams suteiktą kultūrinę autonomiją“ bei „privilegijas švietimo srityje“¹⁷³. Estų *kaitselitai*, kaip ir latvių *aizsargiai*, negatyviai reagavo ir į 1920 m. sustiprėjusias žydų emigracijos į Sovietų Rusiją tendencijas, iškeldami prielaidą, kad šis procesas „parodo žydų simpatijas komunistinei ideologijai ir bolševikų valdžiai“¹⁷⁴. Pastarąją kategorinę nuostatą Latvijoje ir Estijoje sustiprino 1922 m. suaktyvėjusi Latvijos ir Estijos komunistų partijų, su kuriomis *Aizsargi* ir *Kaitseliit* ideologiniuose diskursuose buvo asocijuojamos žydų bendruomenės, veikla¹⁷⁵. Ypač neigiami vertinimai žydų tautinės grupės atžvilgiu įsitvirtino Estijos *Kaitseliit* organizacijos ideologinėse nuostatose po nepavykusio Estijos komunistų partijos bandymo jėga nuversti vyriausybę 1924 m. gruodžio mėn.¹⁷⁶ Procesai Estijoje sulaukė ne tik Latvijos *Aizsargi*, bet Lietuvos šaulių dėmesio. Galima teigti, kad nuogastavimai dėl „žydų komunistavimo“ stipriai atsispindėjo Lietuvos šaulių sąjungos ideologinėse refleksijose, ypač 1922–1924 m. kampanijos prieš žydų personalinę autonomiją Lietuvoje metu, 1926 m. išrinkto Trečiojo Seimo veiklos kritikos (ruošiant valstybinį perversmą)

¹⁷⁰ KIRŠA, K. Antisemitisma diskursas laikraksta „Latvijas Sargs“ (1920–1928). In *Latvijas preses vesture: diskursi un identitātes* (Nacionālā Identitāte & Komunikācija. Manuskripti, No. 3). Red. G. BLAUA. Rīga, 2010, lpp. 50–68.

¹⁷¹ DRIBINS, L. Op. cit., lpp. 103.

¹⁷² PARMING, T. The Jewish Community and inter-ethnic Relations in Estonia, 1918–1940. *Journal of Baltic Studies*, Vol. 10, Nr. 3, p. 241–261.

¹⁷³ WENDT-WEISS, A. Thanks to the Germans! Jewish cultural autonomy in interwar Estonia. *East European Jewish Affairs*, Vol. 38, Issue 1, p. 89–104.

¹⁷⁴ BALDER, A. Miks ei ole kommunism lābiviidav ūhiskondlikus elus. *Kaitse Kodu*, 1926, Nr. 8, lk 250–254.

¹⁷⁵ DRIBINS, L. Op. cit., lpp. 88; BALDER, A. Miks ei ole kommunism lābiviidav ūhiskondlikus elus. *Kaitse Kodu*, 1926, Nr. 8, lk 250–254.

¹⁷⁶ 1. detsember 1924. – 1. detsember 1925. *Kaitse Kodu*, 1925, Nr. 4, lk 126–127.

laikotarpiu, 1929 m. „Kauno ekscesų“ (priešžydiškų išpuolių Vilijampolėje¹⁷⁷) periodu ir 1939–1940 m. išryškėjusios valstybinės krizės laikotarpiu¹⁷⁸. Išskirtaisiais periodais Lietuvos šaulių ideologiniame diskurse aktualizuotas „žydo-komunisto“ įvaizdis atspindėjo lietuvių visuomenės viešos komunikacijos terpėje įsigalėjusias minėtos tautinės mažumos simbolinės marginalizacijos tendencijas.

Kita vertus, minėta žydų tautinės grupės įvaizdžio konstravimo ypatybė, tikėtina, parodo lietuvių, latvių ir estų šaulių ideologinę intenciją pabrėžti tokias tautinių mažumų ypatybes, kurios nesiderino su vyraujančiomis „tautinio militarizmo“ nuostatomis. Šiuo atžvilgiu kontroversiškai buvo vertinama ne tik žydų bendruomenė. Taip, Kārlio Ulmanio teigimu, Latvijos vokiečiai negalėjo tapti lygiaverte „latvių tautos dalimi“, nes po Rusijos imperijos žlugimo ir Didžiojo karo pasikeitusiomis sąlygomis latviai privalėjo tapti „savo žemės šeimininkais“, išstumdami „ankstesnius šeimininkus“ (tai yra vokiečius), net ir atsižvelgiant į tai, kad dalis Latvijos vokiečių bendruomenės 1918–1920 m. laikotarpiu demonstravo palankumą latvių valstybingumo pastangoms. K. Ulmanis pabrėžė, kad minėtuojau laikotarpiu latvių sociokultūrinėje aplinkoje paplitusios nuostatos dėl latvių ir vokiečių kultūrinio bei tautinio artumo tebuvo laikina reakcija į Nepriklausomybės kovų ir pilietinio karo situaciją¹⁷⁹. Jo teigimu, „latvių tautos sukurtoje valstybėje vokiečiai turėjo pasitraukti iš politinės avanscenos“ ir latviams perleisti kitas valstybinių požiūriu reikšmingas pozicijas¹⁸⁰. Tik tokiomis sąlygomis, K. Ulmanio įsitikinimu, latvių tauta privalėjo išnaudoti pasitaikiusią istorinę galimybę tapti modernia, t. y. „savo teritorijoje“ gyvenančia, savo valstybę kuriančia ir savo pačios „kultūriniais ištekliais“ besinaudojančia tauta¹⁸¹. *Aizsargi* organizacija privalėjo užtikrinti minėtojo proceso kryptingumą ir nuoseklumą, savo ideologinėmis nuostatomis ir praktiniais veiksmais demonstruodama latvių tautos kaip „krašto tikrosios šeimininkės galią“ ir „įsivyravimo savo pačios valstybėje“ aspiracijas¹⁸². Pastaroji nuostata ilgainiui tapo vienu svarbiausių Latvijos *Aizsargi* ideologiniame diskurse įsitvirtinusį motyvą „Latvija – latviams“ (*Latviešu Latvija*) inspiravusių veiksmų. Tai savo ruožtu rodė 1934 m. latvių visuomenėje sustiprėjusias etninių nuostatų radikalizavimosi (K. Ulmanio autoritarinio režimo įtvirtinimo laikotarpiu 1934–1935 m. Latvijoje buvo panaikinta kultūrinės autonomijos teisė visoms tautinių mažumų bendruomenėms) tendencijas, susijusias su Latvijos valdžios sluoksnių inspiruota *letizacijos* politika valstybės administracijos, ekonomikos ir kultūros se-

¹⁷⁷ 1929 m. rugpjūčio 1–2 d. Vilijampolėje („Slabadoje“) nuvilniję priešžydiški išpuoliai Lietuvos šaulių sąjungos spaudoje buvo įvertinti kaip „komunistų provokacija“, kuria siekta visuomenėje paskleisti nepagrįstus gandus apie šaulių rengiamą žydų „pogromą“ (Pažymėtini įvykiai. Lietuva. „Komsomolcu“ žygiai Kaune rugpjūčio 1 d. *Trimitas*, 1929, Nr. 32, p. 537).

¹⁷⁸ TRUSKA, L. *Lietuviai ir žydai nuo XIX a. pabaigos iki 1941 m. birželio. Antisemitizmo Lietuvoje raida*. Vilnius, 2005, p. 80–85.

¹⁷⁹ VIRZAS, E. Patriotizmas un patriotiski pienākumi, lpp. 7–17.

¹⁸⁰ BUTULIS, I. Daži 1934. gada 15. maija apvērsuma aspekti, lpp. 93–94.

¹⁸¹ Ibid., lpp. 93.

¹⁸² Ibid., lpp. 95–97.

gmentuose. Neabejotina, kad analogiškai leitmotyvai grindė Lietuvos šaulių sąjungos ideologinių nuostatų radikalumą lenkų tautinės grupės atžvilgiu bei Estijos *Kaitseliit* negatyvias intencijas kategorizuojant vokiečių (vad. baltvokiečių), švedų ir rusų (tiek „didžiarusių“, tiek ir „mažarusių“) tautines mažumas.

Išvados

1. Lietuvos šaulių sąjungos, Latvijos *Aizsargi* ir Estijos *Kaitseliit* organizacijos pradėjo veikti modernios tautos, kaip absoliutaus suvereno valstybėje, paradigmos įsigalėjimo laikotarpiu. Todėl jų ideologijos formavosi etniškai arba tautiškai apibrėžtų tapatybių formavimo(si) periodu, kai svarbiausiais grupinės, arba kolektyvinės, savivokos kriterijais tapo politiniai, socialiniai ir kultūriniai at(si)ribojimai. Šią intenciją skatinusiu veiksniu Lietuvos šaulių sąjungos, Latvijos *Aizsargi* ir Estijos *Kaitseliit* ideologinių orientacijų formavosi atveju būtina išskirti gynybines nuostatas, kurios tiesiogiai inspiravo tautinių mažumų vertinimus ideologemų, palaikančių „priešų“ ir „sąjungininkų“ sampratą, kontekste. Pastaroji ypatybė buvo būdinga ir tautinių mažumų įvairių formavimo(si) Lietuvos, Latvijos ir Estijos šaulių organizacijų ideologinėse sistemose tendencijoms. Skirtingais tyrime analizuotų paramilitarinių organizacijų veiklos periodais ir skirtinguose jų veiklos kontekstuose aktualumu išsiskyrė ideologinis leitmotyvas apibrėžti, kokios tautinių mažumų grupės galėjo būti vertinamos kaip „patikimos“ arba „lojalios“ ir kokios turėjo būti identifikuotos kaip potencialiai „grėsmingos“ arba neabejotinai „priešiškos“. Šiuo atveju vienas svarbiausių tautinių grupių refleksijos veiksnių Lietuvos šaulių sąjungos, Latvijos *Aizsargi* ir Estijos *Kaitseliit* ideologijose buvo tarpukariu susiklostęs sociokultūrinis Lietuvos, Latvijos ir Estijos kontekstas – tautinės mažumos šiose valstybėse buvo valstybės piliečiai (su konstituciškai užtikrintomis teisėmis) ir lygiaverčiai visuomeninės sistemos subjektai. Tačiau Lietuvos, Latvijos ir Estijos šaulių ideologiniuose diskursuose buvo pastebimos tendencijos politiniu, socialiniu ir kultūriniu požiūriais diferencijuoti konkrečių tautinių mažumų statusą valstybėje. Teigtina, kad išskirtoji tendencija atspindėjo 1918–1940 m. Lietuvos, Latvijos ir Estijos valstybėse įsitvirtinusią etniškai motyvuotą atskirų visuomenės grupių hierarchizaciją, kuri tyrime analizuotų paramilitarinių organizacijų komunikacinėje erdvėje neišvengiamai pasireiškėdavo simbolinę „titulinę“ tautų galią tautinių mažumų atžvilgiu demonstruojančiomis ideologemomis. Jų pagrindu Lietuvos šaulių sąjungos, Latvijos *Aizsargi* ir Estijos *Kaitseliit* organizacijos formavo savitą „ginties mentaliteto“ versiją, kurioje vienas svarbiausių aspektų buvo „tinkamas“ tautinių mažumų įvairių kategorizavimas konkrečiose (politinių, socialinių, ekonominių sukrėtimų arba kultūrinių įtampų) situacijose. Taigi Lietuvos, Latvijos ir Estijos šaulių ideologijose propaguotos valstybinio (pilietinio) patriotizmo

ir „tautinio militarizmo“ doktrinos kokybiniu požiūriu buvo kilstelėtos į „etninį lygį“. Minėtos tendencijos lėmė, kad Lietuvos, Latvijos ir Estijos šaulių ideologijose buvo formuojama savita „pilietinio tautiškumo“ koncepcija, kurioje svarbiausią ideologinį vaidmenį atliko pasiruošimo ginti savo valstybę imperatyvas. Taigi šaulių ideologijose kaip „tikrus piliečius“ buvo linkstama vertinti tas tautines grupes, kurios demonstravo lojalumą valstybei ir pasirengimo ją ginti nuostatas.

2. Tautinių mažumų kategorizavimo „priešais“ arba „sajungininkais“ praktika Lietuvos šaulių sąjungos, Latvijos *Aizsargi* ir Estijos *Kaitseliit* ideologiniuose diskursuose funkcionavo ne tik kaip etniškai motyvuota grupinių įvaizdžių formavimo strategija, bet ir kaip komplementarinė savo organizacijų vertybinių orientacijų reprezentavimo ir įtvirtinimo priemonė. Ideologiškai neigiamo arba pozityvaus santykio su tam tikromis tautinėmis grupėmis demonstravimas leido Lietuvos, Latvijos ir Estijos šaulių organizacijoms nustatyti motyvacinę savo narių bei sekėjų elgsenos („atskirti priešus“ ir „pažinti sąjungininkus“, „būti budriems“ ir „sekti aplinką“) struktūrą. Tautinių mažumų įvaizdžių grupavimas į „priešus“ ir „sajungininkus“ Lietuvos šaulių sąjungos, Latvijos *Aizsargi* ir Estijos *Kaitseliit* ideologams buvo svarbus kaip tam tikrų pažintinių schemų (pvz., „priešai – pavojus“, „sajungininkai – pagalba“) formavimo galimybė, padėjusi ideologiškai telkti savo organizacijų narius ir rėmėjus. Semantinis tautinių mažumų skirstymas, ekvilibruojant „priešiškumą“ arba „draugiškumą“ pabrėžiančiais stereotipais, leido paramilitarinių organizacijų ideologiją kūrusioms struktūroms suklasifikuoti etniškai diferencijuojamas visuomenės grupes pagal išankstinį numatymą ir tikėtis iš jų lojalaus elgesio. Pavyzdžiui, Lietuvos šaulių sąjungos, Latvijos *Aizsargi* ir Estijos *Kaitseliit* ideologiniuose diskursuose niekada nebuvo abejojama tam tikrų tautinių grupių „priešiškumu“, nes iš jų buvo tikimasi tik klastos ir apgaulės. Būtent taip Lietuvos šauliai suvokė apriorines grėsmes, „keliamas“ lenkų tautinės grupės. Analogiška grėsmė Latvijos *Aizsargi* ir Estijos *Kaitseliit* ideologiniuose diskursuose buvo priskiriama vokiečių (vad. baltvokiečių) bendruomenei. Tačiau visų trijų paramilitarinių organizacijų ideologinėse aplinkose „bendro“, iš dalies dėl ekonominių ir iš dalies dėl politinių motyvų, „priešo“, stereotipais buvo apibūdinama žydų tautinė mažuma. Toks nusistatymas formavo atitinkamas išankstinio elgesio išskirtų tautinių mažumų atžvilgiu nuostatas. Taigi, toks tautinių mažumų įvaizdžių konstravimas leido palaikyti pozityvų savo tautinės grupės ir jos interesus „reprezentuojančių“ paramilitarinių organizacijų identitetą. Tačiau šiomis funkcijomis tautinių mažumų grupių įvaizdžių panaudos intencijos Lietuvos, Latvijos ir Estijos šaulių ideologijose neapsiribojo. Tautinių mažumų skirstymo į eventualius „priešus“ arba apriorinius „sajungininkus“ praktikos lietuvių šaulių, latvių *Aizsargi* ir estų *Kaitseliit* ideologinėje veikloje buvo laikomasi įreikšminant savo organizacijų misiją, šaulius pateikiant organizacijos, ne tik ginančios nuo „išorės“ bei „vidaus“ priešų, bet ir savo sektinu pavyzdžiu pritraukiančios sąjungininkus, įvaizdžiu. Pastaroji kognityvinė

orientacija buvo ypač svarbi Lietuvos, Latvijos ir Estijos šauliams sprendžiant savo organizacijų vidaus (centrinės vadovybės santykių su lokalinėmis struktūromis) ir iš-orės (santykių su visuomene) problemas.

Straipsnyje naudoti ankstesni tyrimai

AVOTS, Arvīds Alnis. *Brīve-Nebrīve*. Rīga, 2011.

BALKELIS, Tomas. Piliečiai kareiviai: paramilitariniai judėjimai Baltijos šalyse po Pirmojo pasaulinio karo. In *Karas taikos metu: paramilitarizmas po Pirmojo pasaulinio karo 1917–1923 m.* Sud. Robert GERWARTH, John HORNE. Vilnius, 2013, p. 154–175.

BANDUCCI, Susan A., DONOVAN, Todd, KARP, Jeffrey A. Minority Representation, Empowerment, and Participation. *The Journal of Politics*, 2004, Vol. 66, No. 2, p. 534–556.

BUTULIS, Ilgvars. *Sveiki, Aizsargi!* Riga, 2011, p. 100–123.

BUTULIS, Ilgvars. Daži 1934. gada 15. maija apvērsuma aspekti K. Ulmaņa autoritārajā ideoloģijā. In *Apvērsums. 1934. gada 15. maija notikumi avotos un pētījumos*. Sas. Valters ŠČERBINSKIS, Ēriks JĒKABSONS. Rīga, 2012, lpp. 90–99.

DRIBINS, Leo. *Antisemitisms un tā izpausmes Latvijā. Vēstures atskats*. Rīga, 2002.

EIDINTAS, Alfonsas. Lietuvos propagandinė veikla ruošiant sausio sukilimą Klaipėdoje. In *1923 metų sausio įvykiai Klaipėdoje* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. IV). Sud. Alvydas NIKŽENTAITIS. Klaipėda, 1995, p. 29–34.

GORDONS, Franks. *Latvieši un žīdi. Spīlēs starp Vāciju un Krieviju*. Stokholma, 1994.

IVANOVAS, Bernaras. Tautinių mažumų įvaizdžio samprata Lietuvių tautininkų sąjungos ideologinėse nuostatose. *Parlamento studijos*, t. 26, 2002, p. 92–111.

JAKUBAVIČIENĖ, Ingrida. Lietuvos vokiečių *Kulturverbando* ryšiai su Vokietija 1933–1940 metais. *Istorija*, 2006, t. 64, p. 40–51.

JOKUBAUSKAS, Vytautas. „Vienui vieni“: šaulių rengimas partizaniniam karui 1924–1930 m. Lietuvoje. *Istorija*, 2012, t. 86, Nr. 2, p. 11–24.

JOKUBAUSKAS, Vytautas. *Lietuvos karinė doktrina ir jos realizavimas 1923–1940 m. Šiaurės rytų Baltijos regiono šalių kontekste* (Daktaro disertacija). Klaipėda, 2013.

JĒKABSONS, Ēriks. *Aizmirstie karavīri – ebreji Latvijas armijā 1918.–1940. gadā*. Rīga, 2013.

KAUBRYS, Saulius. Pasiklydę tarp savęs ir įverčių: 1918–1940 m. Lietuvos vokiečių įvaizdžio klausimu. *Istorija*, 2011, t. 84, p. 15–25.

KAUBRYS, Saulius; TAMOŠAITIS, Mindaugas. *Lietuvos vokiečiai tarp dviejų pasaulinių karų: metmenys tapatybės istorijai*. Vilnius, 2013.

KIRŠA, Kristiāna. Antisemitisma diskurss laikraksta „Latvijas Sargs“ (1920–1928). In *Latvijas preses vesture: diskursi un identitates* (Nacionālā Identitāte & Komunikācija. Manuskripti, No. 3). Red. Gita BLAUA. Rīga, 2010, p. 50–68.

LAURINAVIČIUS, Česlovas. Moderniųjų lietuvių raida nuo kalbinės link teritorinės bendruomenės. In *Epochas jungiantis nacionalizmas: tautos (de)konstravimas tarpukario, sovietmečio ir posovietmečio Lietuvoje*. Red. Česlovas LAURINAVIČIUS. Vilnius, 2013, p. 13–56.

Nacionālās un etniskās grupas Latvijā. Sas. Leo DRIBINS. Rīga, 1996.

NEFAS, Mindaugas. Šauliai valstybės tarnyboje ir valstybinėse įmonėse Klaipėdos karšte 1923–1939 m. *Istorija*, 2012, t. 86, p. 3–10.

NIKŽENTAITIS, Alvydas. Das Bild der Deutschen und Deutschlands in Litauen während der Zwischenkriegszeit. In *Die Deutsche Volksgruppe in Litauen und im Memelland während der Zwischenkriegszeit und aktuelle Fragen des Deutsch-Litauischen Verhältnisses*. Hrsg. Boris MEISSNER, Sabine BAMBERGER-STEMMAN, Detlef HENNING. Hamburg, 1998, S. 237–253.

- PARMING, Tõnu. The Jewish Community and inter-ethnic Relations in Estonia, 1918–1940. *Journal of Baltic Studies*, Vol. 10, Nr. 3, 1979, p. 241–261.
- PLAKANS, Andrejs. *The Latvians – A Short History*. Stanford, 1995.
- POTTER, Jonathan; WETHERELL, Margaret. *Discourse and Social Psychology: Beyond Attitudes and Behaviour*. London, 1987.
- SIRUTAVIČIUS, Vladas. Antisemitizmo proveržiai. In *Lietuvos žydai. Istorinė studija*. Sud. Vladas SIRUTAVIČIUS, Darius STALIŪNAS, Jurgita ŠIAUČIŪNAITĖ-VERBICKIENĖ. Vilnius, 2012, p. 403–416.
- STRANGA, Aivars. *Ebreji un diktatūras Baltijā (1926–1940)*. Rīga, 2002.
- STRANGA, Aivars. *Ebreji Baltijā. No ienākšanas pirmsākumiem līdz holokaustam. 14. gadsimts–1945. gads*. Rīga, 2008.
- TRUSKA, Liudas. *Lietuviai ir žydai nuo XIX a. pabaigos iki 1941 m. birželio. Antisemitizmo Lietuvoje raida*. Vilnius, 2005.
- VAIČENONIS, Jonas. Prisiekę Adonojo vardu (žydai pirmosios Lietuvos Respublikos kariuomenėje). *Darbai ir dienos*, 2003, t. 34, p. 273–283.
- VAREIKIS, Vygantas. Šaulių sąjunga, lenkai, žydai: LŠS ideologijos ir propagandos bruožai. In *Lietuvos šaulių sąjungos istorijos fragmentai*. 2002 m. kovo 7 d. konferencijos pranešimų medžiaga. Kaunas, 2002, p. 126–142.
- VAREIKIS, Vygantas. Pasienio incidentai. Lietuvos šaulių partizaninė veikla. *Darbai ir dienos*, 2004, t. 40, p. 109–128.
- VAREIKIS, Vygantas. Antisemitizmas Lietuvoje (XIX a. antroji pusė – XX a. pirmoji pusė). In TRUSKA, Liudas; VAREIKIS, Vygantas. *Holokausto prielaidos. Antisemitizmas Lietuvoje XIX a. antroji pusė – 1941 m. birželis*. Vilnius, 2004, p. 21–67.
- VĀRPA, Igors. *Latviešu karavīrs zem sarkanbaltsarkanā karoga. No pirmajām pašaizsardzības rotām līdz vienotai Latvijas armijai*. Rīga, 2008.
- VĀRPA, Igors. *Ceļš uz Latvijas valsti 1914–1922*. Rīga, 2012.
- VIRZA, Edvards. *Kārlis Ulmanis. Monogrāfija*. Kopenhavn, 1955.
- WENDT-WEISS, Anton. Thanks to the Germans! Jewish cultural autonomy in interwar Estonia. *East European Jewish Affairs*, Vol. 38, Issue 1, 2008, p. 89–104.
- ИЛЬМЪЯРВЪ, Магнус. Эстония и Швеция в межвоенный период (1919–1940). In *Балтия в контексте Северного пространства. От Средневековья до 40-х годов XX века*. Ред. Евгения НАЗАРОВА. Москва, 2009, с. 147–176.
- СТРАНГА, Айвар. Еврейские общины в Прибалтике в 1918–1940 гг. правовой аспект. In *Евреи в меняющемся мире: материалы 1-й Международной конференции, Рига 28–29 августа 1995 г.* Рига, 1996, с. 248–250.
- ФЕЙГМАНЕ, Татьяна. *Русские в довоенной Латвии. На пути к интеграции*. Рига, 2000.

ALLIES AND/OR FOES: THE IMAGE OF ETHNIC MINORITIES IN THE IDEOLOGIES OF THE LITHUANIAN RIFLEMEN'S UNION, THE LATVIAN AIZSARGI, AND ESTONIAN KAITSELIIT

Hektoras Vitkus

Summary

The chosen object of the study is not the ideologies of the Lithuanian Riflemen's Union, the Latvian Aizsargi, or the Estonian Kaitseliit, but rather the ideologemes by which ethnic

groups were reflected. It takes the position that trends in the formation of the image of ethnic minorities reflect not only the strategy of the formation of the ideological systems of the respective paramilitary organisations, but also relations with social groups that were not attached to the titular nation.

In order to establish what images of ethnic minorities predominated in the ideological systems of the Lithuanian, Latvian and Estonian riflemen in the period 1918 to 1940, an analysis was performed of historiography and ideological texts (articles in the periodicals *Trimitas*, *Aizsargs*, *Aizsargu gada gramata* and *Kaitse Kodu*, resolutions, circulars, leaflets, verbatim reports, proposals, minutes, and other documents), in which attitudes towards ethnic minorities were recorded. The analysis of the collected documents was based on the presumption that the discourse analysis could be either interpretative or explanatory; therefore, the concepts of ethnic images were analysed on the basis of interpretation strategies suggested by theories of hermeneutics and reception. Much attention was paid to the themes explicated in the ideological discourses of the Lithuanian Riflemen's Union, the Latvian Aizsargi and the Estonian Kaitseleit that discussed specific ethnic groups: Poles, Germans, Jews, Russians, Swedes, etc. These themes described the essence of the analysed ideological discourse, and revealed characteristics of its organisation and process. The themes of ethnic minorities in the discourse of the above-mentioned organisations demonstrated the orientation both of the organisations and of social groups that supported them. From the point of view of the concept of ethnic groups formed in the ideologies of the Lithuanian Riflemen's Union, the Latvian Aizsargi and the Estonian Kaitseleit, the use of terms, concepts and symbolic meanings presented an equally important problematic aspect.

Due to the characteristics of the concept of images of ethnic minorities in the ideologies of the Lithuanian Riflemen's Union, the Latvian Aizsargi and the Estonian Kaitseleit, the reference point in the present study is the 'image theory', which argues that national images stand out by their unique semantic structure, construed by ideological dispositions and meanings at different levels, whose indoctrination in the collective discourse and the milieu of public communication is predetermined not only by political, social and cultural tensions, but also by social-psychological characteristics. In this regard, the concept of images of ethnic minorities is reflected as an extension of certain specific ideological attitudes.

Images of 'allies' and 'foes' functioned as a means for the internal and external identification of one's own organisation and represented values. In the case of internal (self-) identification, the images of 'friends' and 'foes' helped to form the ideological system of one's own organisation, and, on that basis, to unite members of that organisation. In the case of external identification, the images functioned as schemas of ideological representation (an enemy who posed a danger and an ally who might provide help) which served to emphasise the importance of their organisation in society (the riflemen who defended society from foes and who rallied allies).

The trends in the formation of images of ethnic minorities not only reflected characteristics of the formation of the ideological systems of the Lithuanian, Latvian and Estonian riflemen's organisations, but also revealed the latent attitudes that formed in Lithuanian, Latvian and Estonian societies in the interwar period, with respect to political, cultural and social relations with ethnic minorities (Jews, Germans, Poles, Swedes, Russians, Be-

larussians and Ukrainians). From that point of view, the formation of the image of ethnic minorities in the ideologies of the Lithuanian Riflemen's Union, the Latvian Aizsargi and the Estonian Kaitseliit in the different periods of activity of these paramilitary organisations (the struggle for independence, the formation of the parliamentary system, authoritarian coups and presidential power, and national political crises) was predetermined by the practice of attaching ethnic groups to the relative camps of *allies* or *foes*, and by the policy of dividing ethnic minorities into groups of 'reliable' and 'unreliable'.

Thus, a major issue was which social groups were to be treated as reliable and loyal, and which as potentially threatening and undoubtedly hostile. In this context, a significant role was played by a socio-cultural characteristic typical of Lithuanian, Latvian and Estonian societies in the period 1918 to 1940: the ethnic minorities in those countries were citizens of the state and functioned as state subjects; however, from a social and cultural point of view, they stood separately. Thus, some groups sought to gain political power over other groups. This latter trend inevitably manifested itself in expressions of symbolic power in different forms: in social, political and cultural stereotypes and collective images. On that basis, the Lithuanian Riflemen's Union, the Latvian Aizsargi and the Estonian Kaitseliit organisations formed a unique version of a 'defence mentality' in which the key role was played by aspects relating to the formation of the image of ethnic minorities. Over the course of time, in the ideologies of these organisations, the practice took root of raising the doctrine of national patriotism to an 'ethnic level', and thus deciding which ethnic groups could claim to be patriots, and which could not. The attitude was inevitably reflected in the concepts of 'national militarism', as it was only members of the titular nation who could meet the criteria of the 'nation's soldier', while other ethnicities could only be listed as 'allies' in exceptional cases.